

MATE KAPOVIĆ
Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za lingvistiku
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

O NAGLASKU U STAROŠTOKAVSKOM SLAVONSKOM DIJALEKTU

U članku se govori o današnjem naglasku u staroštokavskom slavonskom dijalektu na osnovi vlastitih terenskih istraživanja. Prikazuju se neke opće naglasne karakteristike suvremene posavske, odnosno staroštokavske slavonske, akcentuacije, a zatim se ukratko opisuju naglasni sustavi sedamnaest slavonskih govora. Uz osnovne naglasne karakteristike, usput se daju i druge, poglavito fonološke, informacije. Navode se i neke zanimljivosti koje se tiču smjebenoga naglasaka. Skupljena se građa uspoređuje s Ivšićevom te se ukazuje na neke pogreške u njegovu "Današnjem posavskom govoru".

KLJUČNE RIJEČI: *naglasak, akcentuacija, Slavonija, Posavina, staroštokavski, hrvatska dijalektologija*

U ovom se članku na osnovi vlastitih istraživanja govori o suvremenom naglasnom sustavu nekih staroštokavskih slavonskih govora.¹ Staroštokavski slavonski govori obuhvaćaju hrvatske posavske (s hrvatske i djelomično bosanske strane), podravske, baranjske i bačke govore koji se odlikuju ponajprije arhaičnom akcentuacijom (primjerice *vodā*, G. *vodē*, *motika*) i morfologijom (g. *krāv*, *dān*, *rešetī*). Često se govornici dotičnoga dijalekta nazivlju *šokcima*, a njihov govor *šokāčkī*.

Prošlo je gotovo sto godina od velike Ivšičeve studije "Današnji posavski govor" (1913, pretisak u Ivšić 1971). U međuvremenu je o posavskim govorima napisano razmjerno malo,² s obzirom na to koliko bi se moglo očekivati uzevši u obzir da je riječ o najarhaičnijim štokavskim govorima koji su bitni ne samo u hrvatskom nego i u općeslavenskom okviru, i to ne samo poredbeno-povijesno nego i tipološki.³ Bilo bi logično da se nakon Ivšičeve izvrsne, ali ipak samo uvodne i pregledne, studije

¹ Pokrate za padeže: N., G. itd. – jednina; n., g. itd. – množina. N. p. stoji za naglasna paradigma. Ostale su pokrate uobičajene.

² Vidi bibliografiju u Lisac 2003: 44-49. Valja posebno istaći radove Stjepana Sekereša.

³ Tipološki su dakako jako zanimljivi primjerice složeni prozodijski sustavi s pet prozodema (tj. "naglasaka") i nenaglašenim duljinama u svim položajima te njihov raznolik razvoj u raznim govorima.

nastavilo punom parom istraživati slavonski dijalekat, ispravljati, utočnjavati i dopunjavati Ivšičevu građu te detaljno opisivati pojedine govore.⁴ Međutim, to se ipak nije dogodilo u većoj mjeri pa primjerice do dana današnjega imamo svega nekoliko većih i više-manje potpunih opisa pojedinih govora,⁵ primjerice Ivšičev za Šaptinovac (1907), ne pretjerano dug, ili Golić 1993 za Donji Miholjac.

U ovom se članku donose podatci o naglasku staroštokavskoga slavonskoga dijalekta danas na osnovi vlastitih istraživanja. Terenska su istraživanja provedena u jesen 2006. i 2007. godine, a u njima su, osim autora ovoga članka, sudjelovali i Sergej L. Nikolajev, Marfa N. Tolstoj, Martina Peraić te 2007. i Vladimir A. Dibo. Tijekom istraživanja, bili smo u 15-ak sela, u nekima od njih više puta: Siče, Magić Mala, Orubica, Davor, (Slavonski) Kobaš, Dubočac, Glogovica, Donja Bebrina, Gundinci, Beravci, Sikerevci, Velika Kopanica, Babina Greda (sve Posavina), Šljivoševci (Podravina), Batina (Baranja). Također smo dobili podatke i o Sapcima i Oprisavcima (Posavina) iako ondje nismo bili.⁶ Prikupljene je građe (uglavnom naglasne) mnogo i trebat će dosta vremena da se ona obradi.⁷ Valja imati na umu da je ovo samo uvodni, preliminarni članak, nakon kojega bi trebali uslijediti članci s detaljnijim opisima pojedinih govora i potpunom građom (koja se ovdje iznosi samo ilustrativno i informativno) te strojnim fonetskim analizama.⁸ Ovdje dajemo samo osnovne informacije o naglasnim sustavima pojedinih mjesta te usputno i druge informacije, primjerice fonološke, morfološke ili leksičke. Dakako, iz primjerâ za naglaske, često se mogu vidjeti i druge informacije, primjerice fonološke i morfološke, iako ih u načelu posebno ne komentiram. Iako je većina članka posvećena proučavanju izgovornoga naglašavanja, navodimo i najzanimljivije podatke što se tiče smjenbenoga naglašavanja,⁹ no puna će građa tek biti objavljena u budućim radovima (a bez pune je građe teško govoriti o smjenbenom naglasku).

Na početku još valja napomenuti da su mnogi slavonski staroštokavski govori u lošem sociolingvističkom položaju – nalaze se pod velikim pritiskom

⁴ Jako je bitno ne zadovoljavati se samo velikim opisima govora na široku području – treba što detaljnije opisivati pojedine govore jer je svaki govor sustav za se i mnogi se podatci ispravno mogu shvatiti tek u okviru punoga sustava.

⁵ Velika je boljka hrvatske dijalektologije što gotovo uvijek dade nekoliko primjera i onda se napiše "itd.", "i dr." i sl. U opisima treba uvijek davati što više primjera (vidi npr. Kapović *uskoro* d).

⁶ Nešto je moje građe iz Orubice i Šljivoševaca prikupljeno izvan okvira spomenute ekspedicije.

⁷ Nešto je od dotične građe usputno već objavljeno u raznim člancima, npr. u Kapović *uskoro* a, a cjelokupna je skupljena građa o posavskim *i*-glagolima u Kapović *uskoro* b.

⁸ Detaljnijim će se izučavanjem građe i interpretacija nekih pojava zacijelo razjasniti ili promijeniti. Kako je građa golema, do pisanja ovoga članka nisam još uspio svu snimljenu građu preslušati i analizirati.

⁹ Valja razlikovati izgovorno i smjenbeno naglašavanje (tj. fonetsku i paradigmatSKU akcentuaciju). U proučavanju nas izgovornoga naglašavanja (tj. fonetske akcentuacije) zanima primjerice izgovara li se u pojedinom govoru *vodâ, vodã, vòda, vòda, vòda, vòda, vòda* itd. i izgovara li se *vodě, vodē, vòdē, vòdē, vòdē* itd., tj. zanima nas koji sve prozodemi u nekom sustavu postoje, koja je njihova razdioba, kako se točno ostvaruju itd. U proučavanju nas smjenbenoga naglašavanja (tj. paradigmatSke akcentuacije) više zanimaju naglasne alternacije i opreke nego kako se one izgovorno (fonetski) ostvaruju. Tako nas ne zanima ostvaruje li se naglasna razlika između riječi *voda* i *žena* kao *vodâ - vòdu : ženâ - ženù* ili kao *vòda - vòdu : žena - ženu* ili kao *vòda - vòdu : žena - ženu* itd., nego nas zanima koje sve riječi pripadaju u jednu naglasnu skupinu, a koje u drugu, i u kojim se sve oblicima i kako te naglasne skupine razlikuju jedna od druge. Dok je kod proučavanja izgovornoga naglašavanja dosta navesti tek nekoliko primjera, kod proučavanja je smjenbenoga naglašavanja neophodno navesti velik broj primjera (u idealnu slučaj – sve primjere).

standardnoga jezika, susjednih novoštokavskih govora te mnogobrojnih doseljenika novoštokavaca. U mnogim mjestima još samo stariji ljudi govore staroštokavski, dok mlađi već govore novoštokavski koji se širi iz većih središta. Od Ivšićeva su vremena, primjerice, veća mjesta kao Đakovo ili Slavonski Brod u potpunosti novoštokavizirana. Stoga dotične govore treba što brže opisati jer mnogima prijete izumiranje ili radikalno mijenjanje u smjeru novoštokavskoga. Tu je ilustrativan primjer iz baranjskoga mjesta Batine. Došavši onamo, imali smo dosta problema u nalasku informanata, a ljudi koje smo čuli da govore govorili su nekom vrstom "urbanoga osječkoga" novoštokavskoga. Na kraju smo našli dobru informanticu koja nam je potvrdila da u Batini više praktički nitko ne govori tamošnjim starim ikavskim staroštokavskim govorom. Ona ga sama još jako dobro poznaje (jer je tako govorila u djetinjstvu), ali iako su i ona i njezin muž oboje iz starih batinskih obitelji, više čak ni međusobno tako ne govore. U Posavini se u svim selima još može naći dosta autohtonih stanovnika koji govore šokački, starih i sredovječnih, a u nekim selima i mlađih. Stanje dosta varira od mjesta do mjesta, a dosta ovisi i o broju doseljenika u mjesto. U Orubici smo i Sičama primjerice vidjeli i mlade ljude koji dobro govore šokački.¹⁰ Valja napomenuti da je dosta teško procijeniti kakva je sociolingvistička situacija u pojedinim mjestima ako se ondje ne boravi duže vrijeme te da se tu istraživači često moraju osloniti na opaske svojih informanata.¹¹

Treba reći da je i prebacivanje kôda dosta rašireno u Posavini te da je često jako teško zabilježiti govoren tekst u kojem bi svi oblici bili baš "pravi" dijalekatni. Kada se pitaju posebni oblici tj. zasebne riječi, govornike je u načelu lako navesti da ih izgovaraju posve "po domaći",¹² ali u razgovoru uglavnom nesvjesno pred strancima dolazi do barem djelomična prebacivanja kôda. No i kod ispitivanja pojedinačnih oblika često ima problema jer mnogi govornici i svjesno i nesvjesno pokušavaju govoriti "književnije" ili "gradski", "prave se fini".¹³ Tu onda dosta pomaže imati više informanata koji jedni druge ispravljaju. Pogotovu su mlađi ljudi tu korisni jer oni lakše razlučuju standard od mjesnoga govora.

Ovdje ćemo dati neke općenite opaske o naglasku u slavonskom dijalektu u usporedbi s nekim podatcima iz drugih izvora. Polazišni je naglasni sustav starohrvatski tronaglasni (˘, ˘, ˘) s prednaglasnim i zanaglasnim duljinama. Njima se u većini govora pridružuju mlađi, novoštokavski uzlazni naglasci ˘ i ˘ (na sjeveru, tj. u Podravini i Baranji često nema ˘, a i zanaglasna duljina često izostaje). U nekim su

¹⁰ Za razliku od Sičâ, prema tvrdnjama naše informantice, mladi u Magić Maloj govore uglavnom samo "gospodski".

¹¹ Stariji se ljudi često u šokačkim selima žale da ih mladi, koji govore drugačije (novoštokavski), "ispravljaju" ili im se rugaju.

¹² Iako se ni tu ne može zanemariti nesvjesno prebacivanje kôda koje se svejedno događa. Stoga je katkada jako teško odrediti kada je koji (inovativan) prozodijski ostvaraj baš domaći ili se javlja samo pod utjecajem novoštokavskoga/standarda. Jasno, česte su i međugeneracijske razlike. Tu bi pomoglo vjerojatno samo potajno snimanje izvornih govornika.

¹³ Primjerice, u Orubici smo imali dosta problema s nalaženjem starijih informanata. Iako su ondje sredovječni i mladi ljudi bez ikakvih problema govorili dijalektom, nijednu od triju starih ispitanica nismo mogli navesti da govori orubički (bez uplitanja "gradskoga" govora) pred nama. Ipak, treba reći i da su naše starije informantice iz mnogih mjesta bile strašno lucidne (iako su često imale svega nekoliko razreda osnovne škole) te su nakon kratka "zagrijavanja" bez problemâ redale najrazličitije morfološke oblike (primjerice neodređene i određene pridjeve i sl.). Svim se svojim informantima ovom prilikom od srca zahvaljujem.

govorima ti novoštokavski naglasci samo alotoni naglasaka na sljedećem slogu. Oni se zasigurno mogu kao takvi interpretirati primjerice za sikerevački govor, gdje se u načelu gotovo svaki novoštokavski uzlazni naglasak može ostvariti i kao naglasak na sljedećem slogu. U drugim se govorima pak jedan od novoštokavskih naglasaka (primjerice ´ u Orubici ili Sičama ili ` u Babinoj Gredi) može također otpisati kao aloton (katkada i kao varijantu kod prebacivanja kôda).

Na početku o slijedu ´. Za naglasak se kao *rūkà* ili *nāròd*, tj. za nepomaknuti naglasak ´ u zadnjem otvorenom slogu, u literaturi često navodi(lo) ili da je posve rijedak ili da uopće ne postoji. Tako Rešetar (1900: 15-16) navodi da je u (Bosanskoj) Posavini samo rijetko čuo naglaske kao *vòdè* "ovdje", *nòdè* "ondje", *strīlā* "strijela" (ali i uopće naglasak na dočetnom otvorenom slogu). Ivšić pak (1913/I: 146), začudo, decidirano veli: "no takvih govora, u kojima bi se pored primjera kao *kāzāli* govorilo i na pr.: *rūkà* i *nāròd*, nema danas". Pa ipak, u bilješci dodaje da se "takav akcenat može v e o m a r i j e t k o čuti. Ja sam ga zabilježio samo dva tri puta, na pr.: *nīstè* (: *nīstè* tāmò bíli, Babina Greda), *pīpà* (: *pīpà* zatvorena, Siče)". Ovu su Ivšićevu formulaciju mnogi uzeli za dogmu i tako su neki kasniji istraživači uzeli zdravo za gotovo da se u svim posavskim govorima javlja samo *rúka* i *národ*, dok tip *rūkà* i *nāròd*, s očuvanim dočetnim naglaskom, zapravo ni ne postoji. Sekereš (1977c: 187) pak, bez posebnih objašnjenja, navodi čitav niz posavskih govora koji imaju naglasak tipa *vīnò* ili *vīnò* uz *vīno*, među kojima je i dosta govora iz kojih podatke ovdje donosim (moji se podatci često ne slažu s Sekerešovim - katkad su govori u ovom opisu inovativniji, a katkad arhaičniji nego kod Sekereša).¹⁴ I Pavle Ivić (Brozović & Ivić 1988: 76) kaže za Posavinu: "(...) staro stanje se ponajbolje sačuvalo u prostoru južno od Đakova i u predelu istočno od Stare i Nove Gradiške (...). U tim krajevima akcentuacija je najarhaičnija; čak se ponegde mogu čuti i primeri kao *sestrà* i *glāvà*"¹⁵. Ivić ne navodi detaljnije podatke, ali naša građa iz Orubice i Siča potvrđuje njegove riječi (v. dolje). Ni Lisac (2003: 35) ne prihvaća Ivšićeve tvrdnjè da naglasak kao *glāvà* praktički ne postoji, već kaže: "Stare akcenatske osobine osobito se čuju u zoni južno od Đakova, na zapadu južne zone i oko Valpova; gdje je moguće čuti npr. *sestrà*, *glāvà*, kao u čakavskom narječju". U Ivićev i Liščev prostor "južno od Đakova" pripadaju Sikerevci, a u područje oko Nove Gradiške tj. "zapad južne zone" Siče i Orubica, gdje je doista naglasak kao *glāvà* posve običan (u Sikerevcima je običan i naglasak kao *nogà*, što se u Sičama i Orubici javlja iznimno). No neki se ipak drže Ivšićevih riječi o nepostajanju naglasaka tipa *rūkà*. Tako Jozić (2004), istražujući "najstariji naglasni tip posavskoga govora danas", uopće ne razmatra naglaske tipa *rūkà*, ustvrdivši samo¹⁶ da već Ivšić "u vrijeme istraživanja nigdje (osim u rijetkim primjerima) nije

¹⁴ Veća inovativnost u opisu govora u ovom radu se može objasniti ili inovacijom tijekom vremena ili većom inovativnošću pojedinih ispitanika, dok se veća inovativnost prema mojim podacima kod Sekereša vjerojatno treba objašnjavati nedovoljnom pouzdanosti podataka ili većom inovativnošću njegovih ispitanika.

¹⁵ U primjerku sabranih Ivšićevih djela iz slavenske akcentuacije (Ivšić 1971) iz Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu, uz spomenuti Ivšićev citat da u Posavini nema tipa *rūkà* i *nāròd* stoji rukom dopisano: "Postoji. B. Greda, Sikerevci. Rijetkost je čuti i u starijih, ali treba ići od 'žrtve' do 'žrtve'". Prema našem terenskom istraživanju, možemo potvrditi da je u Sikerevcima takav naglasak posve običan, dok smo ga od naših informanata u Babinoj Gredi čuli samo jednom.

¹⁶ Jozić 2004: 75f.

naišao na naglaske tipa *glāvà, rùkà*". Krajnje neobično, s obzirom da je Jozić bio na terenskom istraživanju i u Sikerevcima, gdje je takav naglasak posve običan. Jozić također posve netočno zaključuje sljedeće:¹⁷ "prednaglasna duljina u posavskim je govorima uglavnom preuzela naglasak, i to dugouzlazni".¹⁸ Po njemu su, dakle, i tipovi kao *kāzàli* i *kazīvō* praktički nepostojeći u Posavini. Pravo je stanje na terenu posve suprotno, mnogi govori još čuvaju naglaske kao *vrātīli*, a *kazīvō* je svakako najčešći mogući ostvaraj koji se često čuva i u ne pretjerano naglasno arhaičnim govorima. Naglasak se pak kao *glāvà*, s prednaglasnom duljinom i naglaskom " na zadnjem slogu, čuva kao najobičniji ostvaraj primjerice u Sikerevcima, Orubici i Sičama, a u nekim se drugim govorima javlja tu i tamo kao varijanta (obično rjeđa).¹⁹ Dakle, za naglasak se kao *glāvà* nikako ne može reći da je nepostojeći u Posavini, dapače on je u nekim govorima (Siče, Orubica) očuvan iako je naglasak u tipu *nogà* pomaknut (više o tome vidi dolje pod Siče). Nije jasno kako je Ivšić prije 100 godina uspio propustiti u Posavini čuti naglaske kao *glāvà*, koji su i danas razmjerno česti, a tada su jamačno bili još i češći,²⁰ tim više što u Ivšića ima jako puno podataka primjerice iz Siča²¹ gdje je takvo naglašavanje i danas posve uobičajeno i očito. To nažalost, uz neke druge Ivšićeve propuste, baca sjenu sumnje na potpunu pouzdanost Ivšićeva rada.

Ivšić u Posavini u mjestima svoje IV. grupe (1913/I: 146) bilježi naglasak tipa *rùkōm*. I danas ga u Posavini ima iako često " > ", a u nekim ga govorima uopće nema. U Posavini smo ga slušali u Sičama samo u sredini riječi, a na kraju riječi u Magić Maloj, Donjoj Bebrini (gdje je " dosta često), Kobašu (gdje se " uvijek čuva!) te samo jedan primjer u Orubici. U svim govorima osim u Kobašu nalazimo i " umjesto " u nekim primjerima (za primjere vidi dolje).

Akut je u Posavini i danas još dosta stabilan, čak i kod mlađih govornika. I mlađim govornicima koji više ne govore staroštokavski nerijetko "pobjegne" akut, a akut se posve uobičajeno čuje kod staroštokavaca i kada govore ili pokušavaju govoriti standardom. Može se pretpostaviti da će se akut u budućnosti očuvati bar u prvom slogu i kod onih govora koji u sljedećih stotinjak godina budu u velikoj mjeri novoštokavizirani. Ipak valja napomenuti da u pojedinim govorima " fakultativno može dati " ,²² no obrnuto uglavnom ne vrijedi.

¹⁷ Jozić 2004: 77-78.

¹⁸ To doduše spominje i Sekereš 1977c: 191.

¹⁹ O nekoliko primjera takva naglasaka izvještava Peraić 2005 za Beravce (gdje je takav naglasak arhaizam, a ne redovna pojava), a u Kapović 2006b se također primjerice kratko izvještava da se u Orubici pored *kōnji* govori *ōvcà*. Zanimljiv je primjer Babine Grede, gdje smo bilježili samo primjere kao *glāva*. Tako su nam na upit informanti odgovorili da se kaže i *sāma*. Međutim, onda je nazočni mlađi govornik (u 20-ima) rekao da su stārī prije govorili *sāmà* te su svi stariji informanti zatim to i potvrdili. Međutim, to je jedini takav primjer koji smo uspjeli ishoditi.

²⁰ Netko bi možda mogao više vjerovati Ivšićevu uhu nego uhu pisca ovoga članka, međutim naglasak su tipa *glāvà* u Posavini ipak čuli i drugi (npr. Brozović u Magić Maloj, vidi Brozović & Lisac 1981), a da je riječ upravo o naglašavanju *glāvà*, što je i na sluh očito, može se dokazati i strojnom fonetskom analizom, kako će se u budućim publikacijama vidjeti.

²¹ Vidi npr. Ivšić 1913/I: 41 gdje bilježi *dīte* za Siče iako se ondje i dan-danas govori najčešće samo *dītē*. Ivšić (1913/II: 127-129) donosi čak 5 tekstova iz Siča!

²² Sekereš (1977c: 191) spominje noviju promjenu " > ", ali samo u posljednjem slogu. Po mojim podacima takva fakultativna promjena nije ograničena samo na zadnji slog.

Ivšić je opisao posavski $\sim$ kao uzlaznu intonaciju kod koje je skok brži nego kod novoštok. $\acute{}$.²³ S njim se slaže i raniji Beličev opis čak. novljanskoga $\sim$,²⁴ a kasniji se opisi $\sim$ i u štok. i u čak. uglavnom povode za Ivšićem (ili se s njim slažu), sve na slušni dojam. Međutim, novija istraživanja pokazuju da hrv. dij. $\sim$, bar u nekim govorima, nije uopće uzlazan (vidi Kapović *uskoro a*) – u Posavini se on izgovara, prema mojim fonetskim mjerenjima, najčešće kao blago silazna (ili ravno-silazna) intonacija u opreci prema $\hat{}$ kod kojega intonacija počinje prije padati i brže pada. S obzirom na to da je danas neoakut sasvim sigurno ravan ili blago silazan i ondje gdje se prije opisivao kao uzlazan (primjerice u Posavini i u Novom Vinodolskom), nije jasno je li posrijedi promjena u izgovoru u zadnjih 100 godina ili je Ivšićev i Beličev opis na slušni dojam jednostavno bio neprecizan (ravan se ili blago silazan ton može doista na sluh doimati uzlaznim).

Za današnju je Posavinu tipično da se stare zanaglasne duljine (iza starih naglasaka, tj. $\sim$, $\hat{}$ i $\sim$) sporadično krata. Opseg kraćenja ovisi od govora do govora, ali smo takvu pojavu zabilježili u svim posavskim govorima.²⁵ To se događa u svim posavskim govorima koje smo istraživali, u primjerima kao što su *mīslī* umjesto *mīslī*, *kāžē* umjesto *kāžē*, *kūčē* umjesto *kūčē*, *pāmēt* umjesto *pāmēt* i sl. Redovito se krati druga zanaglasna duljina po redu (npr. u genitivu množine): *gōđīnā*, *Gūndīnācā* itd. I inače je u g. *krāvā* obično (ako nije *krāv*), a genitivno je *-a* često uvijek kratko (bez obzira koji je naglasak ispred njega). Ivšić nikakva kraćenja ne spominje²⁶ – ako je njegovo bilježenje pouzdano, to bi značilo da je pokrata zanaglasnih duljina u Posavini počela negdje u posljednjih sto godina. Kraćenje dužine u Posavini iza neoakuta (*rādnik*, *sačūvam*) spominje Sekereš (1977c: 191), a kraćenje je zanaglasnih duljina poznato i Pavlu Iviću (Brozović & Ivić 1988: 75-76) koji spominje kraćenje "posleakcenatskih dužina u nekim položajima, npr. u krajnjem slogu (*rāđī*, *krāvōm*)" za istočne govore zapadne Posavine. Valja reći da je u nekim govorima npr. Velikoj Kopanici, kraćenje prilično sustavno te u građi imam posvjedočeno samo nekoliko starih zanaglasnih duljina. U drugim se govorima pak zanaglasne duljine fakultativno krata iako se često i ostvaruju, nerijetko i kao prilično duge. U tim se slučajevima može govoriti o zanaglasnim duljinama koje postoje u "dubinskoj strukturi", ali se u "površinskoj strukturi" katkada ostvaruju, a katkada ne (ja dosljedno bilježim ostvaraje upravo onako kako su izgovoreni – s dužinom ili bez nje). To je ipak ponešto različito od primjerice novoštokavskih govora Dalmatinske zagore gdje se svaka zanaglasna duljina u pravilu uvijek izgovara dugo.²⁷

²³ Razlika je između štokavskog akcenta $\acute{}$ i akcenta $\sim$, što glas u prvoga *raste jednako*, a u drugoga *skoči* (Ivšić 1911: 147).

²⁴ Usp. Беличъ 1909: "С начала звукъ – ровный или иногда нисходящій, затѣмъ онъ становится сильно восходящимъ и въ моментъ самага високаго и сильнаго тона онъ прекращается".

²⁵ Na sjeveru je slavonskoga dijalekta (Podravina, Baranja) kraćenje zanaglasnih duljina počelo prije nego u Posavini. Ipak, i ondje se može naći govora koji, premda nedosljedno, ipak čuvaju zanaglasne duljine u podosta slučajeva – usp. npr. Znika 1996 za Podravske Podgajce.

²⁶ Usp. i Baotić 1979 za Kostrč. No on je izvorni govornik pa može biti da, ako sporadičnoga kraćenja i ima, zna gdje duljina može biti (tj. gdje je u "dubinskoj strukturi" iako se katkada možda ne ostvaruje) pa je dosljedno bilježi. Može dakako biti i da ondje nema nikakva kraćenja.

²⁷ Valja napomenuti da se u novoštokavskim govorima središnje Slavonije zanaglasne duljine, ako se čuvaju, čuvaju u načelu samo iza novoštokavskih uzlaznih naglasaka i to samo prva zanaglasna duljina. Tako je primjerice u gradovima Osijeku, Đakovu i Požegi. U nekim manjim mjestima u središnjoj Slavoniji,

Preskakanje se naglasaka kao *nà glāvu* u većini govora razmjerno dobro čuva (nema nijednoga govora gdje nisam bilježio više takvih primjera), ali, dakako, nedosljedno. Za Posavinu su tipični sekundarni primjeri preskakanja naglasaka tipa *ù blato* ili *ù Zāgreb*, *ù čošak* (usp. novoštokavski *ù blato*, *u Zāgreb*, *u čošak*). Naglasak u pojedinim primjerima još uvijek preskače i kod trosložnih riječi, npr. *iz Zāgreba*, *ù Đakovo* itd.

Kao što bilježi i Ivšić (1913/I: 151), u Posavini se javlja i tzv. "tromi naglasak",²⁸ npr. *blāto* umjesto *blāto*. Takvi su ostvaraji u nekim govorima sporadični (uz češće "kanonsko" *to*), u nekima takav ostvaraj preteže (npr. u Sikerevcima), a negdje "i" stoje u dopunbenoj razdiobi (primjerice u Sičama gdje se prvi javlja u jednosložnicama, a drugi u višesložnicama). "Tromi" se naglasak može ostvarivati poludugo, a u nekim govorima i jako dugo, često duže primjerice od dugoga (!) silaznoga *ˆ*, npr. u Sikerevcima. Ipak se izgovor takva dugoga *ˆ* u pravilu nikad ne miješa s "pravim" dugim prozodemima *ˆ* i *˜* zbog različita kretanja tona (tu je potrebno još dosta pravih, strojnih fonetskih istraživanja). Da su dugi ostvaraji *ˆ* (tj. dugi ostvaraji apstraktnoga prozodema *ˆ*) u načelu samo fonetski, a ne i fonološki dugi, jasno je po tome što samoglasni pod dugim *ˆ* u pravilu nikad nisu diftongizirani ili zatvoreni, što u mnogim govorima jesu pod *ˆ*, *˜* i nenaglašenom duljinom.²⁹

Na kraju valja još napomenuti da u naglasku u slavonskom dijalektu postoji dosta kolebanja, što je i očekivano za govore u takvu prijelaznu stanju i pod stalnim pritiskom inovativnijih novoštokavskih govora. Tako u većini posavskih govora možemo usporedno čuti i mlađe i starije naglasne ostvaraje, primjerice *vodà* i *vòda*, *rūkà* i *rúka*, *lopàta* i *lòpata* (ovisno o pojedinom govoru) itd. Često je teško reći što je u nekom govoru posljedica kolebanja unutar samoga sustava, a što je naglasna posuđenica iz standarda ili posljedica prebacivanja kòda.

Siče

Sičanski je govor jedan od najzapadnijih, ali i najzanimljivijih, posavskih govora. Ondje se jako dobro čuva *ˆ* nakon prednaglasne duljine, pogotovu na kraju riječi, usp. *krīlò*, ali *krīlima*. U sredini se riječi također često javlja *˜* (npr. *mīšàla*), ali ondje taj prozodijski ostvaraj nije tako stabilan kao na kraju riječi gdje je *ˆ* puno rjeđi od *˜*. Usp. *vūčēš*, *plūjè* (2x) (i *plūje*), *sīvīt* (i *sívīt*), *svīhà rūjè*, *glītò* "dlijeto", *gōvnò* (i *góvno*), *gūvnò svlādāt*, *spřdnà*, *pomāžī!*, *dōjđī!*, *pītāt*, *Kristīnà*, *līcè*, *mītò*, *pīsmò*, *pisāmčè*, *mūdò*, *prekrētāt*, *đīsāt*, *do svihārà*, A. *adrēsù*, *dādò* "tata", *u rēdù*, *lūtà*, *na Sāvè*, *vřīmè*, *nīsī*, *Švābè*, *Mađarī*, *zajebāvāt*, *glūpòst*, *Bosāncè*, a. *dvōrè*, *svīrāčī*, *žvīt*, *sūdīt*, *natēzāt*, *čelādè*, *pētāk*, *bōjāla*, *bōjāli* "ličiti", dli. *mlīkīma* (i *mlíkīma*), *u zātvròru*, *psūjēmo*, *vālòvi*, *trāžīli su me*, *vīkàlo*, *sūstānēm*, *sūstāli*, *Marfīnīna*, ali D. *kovāču*, L. *na glāve*, *gnízdo* (2x), *udána* – *gnízdīma*, *posívilo*, *crívīma*, *s jājcīma*, G. *nāròda*, *žīvīli* itd. To je fonetski jako zanimljivo jer se obično smatra da se naglasak

tj. kontinentalnoj Hrvatskoj, pak zanaglasnih duljina uopće nema (takve podatke imam npr. za Čačince blizu Orahovice na sjeveru i Novu Drenčinu kraj Petrinje). U novoštokaviziranim se gradovima južne Slavonije, primjerice u Slavonskom Brodu, zanaglasne duljine bolje čuvaju, tj. čuvaju se i iza silaznih naglasaka.

²⁸ Više o njemu vidi npr. u Kapović *uskoro* a.

²⁹ Za tipološki istu pojavu u kajkavskom govoru Štuparja, usp. Kapović *uskoro* b.

lakše pomiče sa zadnjeg (otvorenog) sloga nego u sredini riječi (npr. Brozović & Ivić 1988: 17, Lukežić 1998: 126). Tomu doista i jest tako u većini govora. U načelu se može analizirati kao aloton slijeda " " jer se ta dva ostvaraja (od kojih je drugi dosta češći) doista javljaju u svim položajima. Kao i kod drugih posavskih govora, " se također uvjetno može izbaciti iz nekakva apstraktna naglasnoga sustava uzmemo li u obzir pojave kao što su *dòbro - dobrò je*. " se uvijek čuva u sredini riječi kada mu prethodi kratak slog (*sik'ra, kap'ija*, n. *čaràpe*, L. u *Kapèle*, L. u *kor'izme, kaška*,³⁰ G. *šaràna, koš'uta, modr'ica*, n. *koščice, rec'ite vi!*, *govèdo, jezer'ima, žig'ire* "jetra", *koļ'eno, kor'ito, šok'ica, u Gradiške, šta c'emo, jebät ga, jebi ga, ko c'è se* itd., ali se sa zadnjega sloga gotovo uvijek povlači – npr. *p'ero, d'iva, pl'ete* (ali *dovedè me*), aor. *òde, ulipšat, č'šat* (ali *poč'esh me!*), *slobòda* – A. *slobòdu* (ali G. *slobodè*), D. *òcu, ž'ena* – n. *ž'ene*, n. *kòze, d'anas* itd. To je također fonetski jako zanimljivo jer se uvijek pretpostavlja, a u većini (neposavskih) govora i jest tako, da se naglasak lakše povlači na duljinu nego na kraćinu (vidi opet Brozović & Ivić 1988: 17, Lukežić 1998: 126). I uopće, mnogi posavski govori ruše uobičajene (i "logične") pretpostavke o povlačenju naglasaka. No naglasak se ipak ne povlači baš uvijek, tu i tamo se javlja dvostruki naglasak kao *šòk'ac, glàs'at, màglà, raskòl'it*,³¹ a sasvim se rijetko može javiti i potpuno nepovučen " na zadnjem slogu, npr. *šar'èn, utuš'it*³² (usp. sličnu situaciju u Orubici, s tim da je ondje nepovučen " nakon kraćine na zadnjem slogu, po svem sudeći, iako posve rijedak, ipak nešto češći nego u Sičama). U Sičama postoji i poseban poludug (i silazan?)³³ aloton prozodema " , koji se javlja sporadično umjesto "obična" ". Ovdje taj aloton bilježimo kao " , npr. *tùš'it, prepolòvit, utòč'it* (i *tòč'it*), *sùš'it* (i *sùš'it*) itd. Taj se aloton javlja i kao dio dvostrukoga naglasaka također, npr. *sramòt'ä, t'opl'it, žen'it* (i *žen'it*), *sùz'ä* (i *sùza*), *znòš'it, lòž'it* (2x) (i *lòž'it*) itd. Takav, ili jako sličan, aloton prozodema " postoji i u Orubici, ali je ondje nešto češći nego u Sičama.

" se u sičanskom govoru u višeslozicama gotovo uvijek izgovara "kanonski", tj. vrlo kratko i silazno (Kapović *uskoro* a). U jednoslozicama se pak gotovo uvijek javlja njegov aloton " , npr. *đ'ed*, ali *đ'eda, mr'áz*, ali *mr'aza, š'it*, ali *š'ita*. Usp. i *mät* "mati", *brät, grä* "grah" itd. Tu dakle postoji svojevrsna dopunbena razdioba tih alotona. "Tromi naglasak" je katkad jako dug, gotovo kao pravi dugi slogovi, a katkada je kraći i fonetski sličan tonemu " . U ovom su slučaju, očito, neophodna daljnja eksperimentalna fonetska istraživanja. Neoakut je stabilan u Sičama, osim što se, kako je to dan-danas u Posavini uobičajeno, mijenja u " nakon prednaglasne duljine na kraju riječi, usp. *se š'iv'i, nāgāl, g. r'ič'i, I. pap'ir'om, I. s dr'uštv'om, kod M'ir'è, p'itāl, B'ērāvce, zakrvāv'il, glādān* (*glād'nā, glād'nò*) itd. U sredini je slijed " ~ još uvijek moguć, usp. *sūstāl sam, òdāl sam*, ali *svlādāl je* itd. Sekereš (1977c: 187) sičanski stavlja u grupu govora koji imaju naglaske *rūk'om* (za što u mojim podacima nema potvrde u zadnjem slogu), *kāz'ali* (po mojim podacima ne isključivo), *òtac* (po

³⁰ "nò što se grāb'i", *kaška* je velika (njome recimo radi *zidār*), a *ž'lica* je mala (njome se jede).

³¹ Za dvostruki naglasak u ovakvim primjerima u Sičama i Magić Maloj, usp. i Ivić 1913/I: 153.

³² To su jedina dva takva primjera koje sam zabilježio. Bit će da je stariji naglasak kod *utuš'it* očuvan (usp. i varijante *tùš'it/tùš'it/utuš'it*) prema futurskom **utuš'iču* itd., gdje je stariji naglasak pravilno očuvan u sredini riječi, a u *šar'èn* je dočetni naglasak možda ostao zbog utjecaja oblika **šar'èna, *šar'èno*.

³³ Konkretna fonetski ostvaraj toga alotona treba, dakako, eksperimentalno fonetski istražiti.

mojim podacima točno, ali uz dvostruki naglasak i poseban fakultativni aloton te neke ostatke nepomaknuta naglasaka), *vinō/vino* (slaže se s mojim podacima).

Za razliku od ostatka Posavine, predsonantsko duljenje daje (kao i u Magić Maloj i Podravini/Baranji) neoakut, usp. *posāl*, *pjān* "pijan", *đevōjka*, *sir* (G. *sīra*), *čūl*, I. *batōm* (: *bāt*, G. *bāta*), *ječmēn* (G. *ječmēna*) "jačmenac", *rōj* (G. *rōja*), *rōv* (G. *rōva*), *zdrobīl*, *rodīl*, *imāl*, A. *mōlbu*, *Slavōnka* te u nenaglašenom slogu *nafrīnīl*, *sličān*, *střšen* (usp. n. *střšeni*, g. *střšenōv* "stršljen"), *vřtāl* "vrt", I. *svřdlōm*, I. *nōsōm*, *dōšāl*, *dābār* (G. *dābra*), *věpār* (G. *věpra*), *vjětār* (G. *vjětra*), *Pětār*. No često dotičnoga duljenja nema gdje bi ga se očekivalo zbog ujednačavanja kračine iz ostatka paradigme, usp. *kōn* (G. *kōna*), *lōm* (G. *lōma*), *sōm* (G. *sōma*), *cār* (G. *cāra*), *pūn* (*pūna*, *pūno*), *pōgan* (a ne *pogān), *jēlen* (a ne *jelēn, G. *jelēna*), *bārān* "ovan",³⁴ *kūkōļ* (G. *kūkōļa*), *pěčem*, *zōvem*, *tōvar* (G. *tovāra*), *čēmer*, *jěčam* (G. *jěčma*), *jēsam* (a ne *jesām) itd. U posljednjem je slučaju malo teže objasniti kako je duljina uklonjena (ako uopće jest). Zanimljiv je primjer *đim/đim/đim*, G. *đima*. Tu je naš mlađi, sredovječni, informant uporno izgovarao primjer s " (tj. "), te je čak i izričito rekao da je slog kratak, ali je stariji informant riječ izgovorio s neoakutom, dakle kao *đim*. Kod toga se primjera jasno vidi da je kod mlađih vjerojatno nastupilo ujednačavanje kračine, a kod starijih još nije.³⁵

Govor ima i prednaglasne i zanaglasne duljine. Prednaglasna se duljina uvijek čuva (ako naglasak nije na nju povučen), a može ih biti i dvije, npr. *Mlādēncī* (mjesni običaj). Kao što je uobičajeno u današnjoj Posavini, zanaglasne se duljine katkada fonetski kratae (pogotovu iza dugih naglasaka) iako su nerijetko i jako duge, npr. *bōlestan* umjesto *bōlestān*. Usp. i *prōklēt*, *būžāk*, *sāžāk*,³⁶ g. od *Tūrāk*, g. *gōvēd*, g. *kobāšic*, *Māđarskōj*, *pōdivļali*, n. *blātā*, *něvrime*, *brūsī*, *govōrīmo*, *ugrījāno*, *nātrāg*, g. *dēbāl* (od *dēblō/dēblo*), i. z *gōvnī*, *sōkāci*, *kōpīle*, *kōpilād*, *gvōžđē*, ali *nēmaju*, *tīrajū*, odr. pridj. *vēlikī*, g. *gūvnōv* (ali g. *ōknōv* uz *ōkān*), *kōnškō*, *opīsāno*, g. *očijū*, n. *mlāđī*, G. *ōsmě*, G. *devěťe*, komp. *gōrī*, *pōmōc*, *žitnā pōļa*, G. *Magić Mālē*, *šokākčō* itd. U Sićama se duljina tematskoga -ī- u prezentu dosta dobro čuva (čak i nakon ~), no tematski su -ā- i -ē- najčešće kratki, pogotovu -ē-, usp. *īdēm*, *lāžē*, *napūšē*, *zīdē*, *zīdēmo*, *ližē*, *otěžēmo* (ali *natěžēs*), *kāžē*, *rāčē* "hraće, pljuje", *okrěčē*, *prezīrēm*, *zapīšēs*, *pīšē*, *pījēm* te *potkivā*, *otpījā*, se *gřdā* "gadi se", *tīrā* (ali *tīrāmo*), *mī* se ne *mřdāmo*, *mīñāmo*, *obūvām* se, *nēmā* ga (i *nēmā*),³⁷ *udvārāš*, *zajebāvā*, *nastūpā*, *ubījām*, ali *trěbāte*, *fātāmo*, *ōđām*, *pělāmo*. Zanaglasna duljina katkad ima posve ravno tonsko kretanje te je tako perceptivno jako slična neoakutu. Naglasak razmjerno često preskače na prijedlog, usp. *ū kolo*, *nā mōru*, *nā vlāst*, *nā srcu*, *nā brīg*, *ōko pāsa*, *ū nōs*, *ū zoru*, *ū dūšu*, *ū goste*, *ū krūg* (i u *krūg*), *běž vrāga*, *nā vrāt*, *pōd vrāt*, *ū zrāk*, *dō pamēti*, *nā kamēn*, *zā ništa*, *nā brdo*, ali u *gřlu*, *na blāto*, *na nēbu*, *iz Zāgreba*, *do rīci*, *o bōgu*, *oko vrāta* itd.

³⁴ Duljina je uklonjena jer je riječ o nepostojanom *a* (usp. G. *bārñā*, n. *bārñōvi*, g. *bārān*), usp. izvornu duljinu u sikerevačkom *bārān* (G. *bārñā*, n. *bārñōvi*), a riječi ima i drugdje u Posavini. Kod nas je malo poznato da u hrvatskim govorima postoji ovaj ekvivalent rus. *баран*, G. *барана* (dij. i *баранá*). Primjerice, ARj (I: 182) spominje samo Reljkovićevu potvrdu, a za oblik *barnovi* Daničić veli da "može biti i štamparskom griješkom". To ipak nije tiskarska greška, nego je *a* doista nepostojano te se hrvatski posavski oblik time (**баръ/ъль*) razlikuje od ruskoga (*baranъ).

³⁵ Ivšić 1913/I: 124 bilježi za Siće dakako *đim*.

³⁶ "öbrüč u koji se kotlůša meće kad se topī māsť".

³⁷ Usp. u novoštokavskim govorima *nēmā* i *nēmā*, također često obje varijante u istom govoru.

U sičanskom se govoru razlikuju *č* i *ć* (*čèkić*, *čèla* "pčela" i *ćèla* (na glavi)), *v* se ostvaruje kao frikativ, čuva se dočetano *-l* (kao i u Magić Maloj, za razliku od ostalih štokavskih govora), npr. *rodīl*, *posāl* itd.,³⁸ a glas se *e* pod kratkim naglaskom često izgovara otvoreno, kao *ɛ*, npr. *pèčem*.³⁹ U načelu nema glasa *h* (*snàja*), osim u uobičajenim slučajevima i pod utjecajem standarda.⁴⁰ Glasovi se *l* i *n* u nekim položajima palataliziraju – *l* i *n* ispred *i* (usp. *vòlīmo*, *mòlīt*, *naslòhīt*), a *l* također i nakon suglasnika (*młātīt*, G. *pègłāna*),⁴¹ ali ne dosljedno (usp. *vesèlit*, *młīkò*, *brānīt*, *povlāčīt*). Glas se *u* danas u Sičama izgovara normalno (prije se izgovarao pomaknuto prema glasu *ü*, usp. Ivšić 1913/I: 121).

Odraz je jata dosta kompliciran. Kad je dug, odraz je uvijek *ī* (*młīkò*), osim u pokojoj posuđenici iz standarda (npr. *rjēšīt*, *bjēg*, *bjēs*, *blēsak* itd.). Kad je slog kratak, u imenicama uvijek nalazimo odraz *je* (npr. *jèlo*, *svjètlo*, *dječica* i *đèca* prema *dītè*, *pjēsma*), a također i u glagolima naglasne paradigme A (tj. glagolima s nepromjenjivim " na korijenu), npr. *rèzat* – *s e* iza *r*,⁴² *pjèvali*, *sjètīt* itd. No odraz je i u kratkom slogu uvijek *i* kod pokraćenih *i*-glagola naglasne paradigme C (usp. Kapović *uskoro* b), npr. *lipit*, *grīšīt*, *cidit*, *ridit* "rijediti", a također i u odrazu glagolskoga sufiksa *-*ě*-, npr. *vīdit*, *lētīt*, no tu je možda riječ i o morfološkoj, a ne o fonološkoj pojavi.⁴³ Svega je nekoliko iznimaka iznesenoj razdiobi u mojoj građi, npr. *Siče*, *sikīra*, *tīrat* i *ždrèbit* – *ždrebī*. Postoje i alternacije tipa *tīlo* - n. *tjelesā*, *ždrībe* - G. *ždrèbeta*, *svītī* "svijétli" - *svjètlo*. Razlog ovakvu miješanu odrazu jata nije posve jasan, moguće je da je sičanski govor izvorno bio ikavski (kao što je i danas susjedna Magić Mala, inače jako bliska Sičama po govoru) te da su svi oblici *s je* u kratkim slogovima rezultat jezičnoga dodira i posuđivanja s drugim (ikavsko-jekavskim) govorima. Svakako ikavski oblici poput *lipit* izgledaju arhaično, može se pretpostaviti da je zajedno s arhaičnom akcentuacijom očuvan i arhaičan odraz jata. Međutim, danas su oko Siča sve sami ikavci te bi to posuđivanje trebalo za Sičane pretpostaviti još prije mogućega doseljavanja u današnju postojbinu. Posve je pak neobično da se inače dva bliska govora (Magić Mala i Siče) po odrazu jata razlikuju. Kako, uzevši u obzir doseljavanje, pretpostavljen negdanji dodir Sičana s ikavsko-jekavskim govorima pomiriti s nepostojanjem istoga u Magić Maloj te s vezama obaju mjesta s kajkavskim govorima? Ta teška pitanja zahtijevaju svakako posebno i dodatno istraživanje.

³⁸ Valja napomenuti da su Siče i Magić Mala posebni po tome što se *-l#* čuva u glagolskom pridjevu radnom i primjerice kod imenice *posāl* (gdje je inače u Posavini uglavnom *posò*). Inače se kod mnogih imenicā i pridjevā *-l#* često čuva i u ostatku Posavine, usp. npr. Donja Bebrina *kabāl* "kabao" (ali Glogovica *kabò*), Babina Greda *tòpāl* "topao", ali Orubica *kotò* "kotao", Sikerevci *pītò* "pijetao" itd. Iako se to ne može zasigurno znati, neće biti da je u ostatku Posavine tu riječ o nanovo unesenom *-l* iz drugih oblika (kao što je to često u novoštokavskom, gdje od *sò* - *sòli* dobivamo analogijom *sòl* - *sòli*), tim više što se i ispred toga *-l* redovno odvija predsonantsko duženje koje, doduše, u Posavini još uvijek jest sinkronijsko fonološko pravilo, ali unatoč tome možda ipak prije ukazuje na čuvanje, a ne na naknadno unošenje dočetnoga *-l*. O dočetnom *-l* vidi i Ivšić 1913/I: 189-190.

³⁹ Ivšić 1913/I: 179 veli da je otvoreno *e* u Sičama bilježio "samo od starije čeljadi", ali to i dan-danas u Sičama govore i posve mladi govornici.

⁴⁰ Glas je *h* u Posavini ipak (danas) daleko češći nego što to veli Ivšić (1913/I: 198).

⁴¹ Zanimljivo je da Ivšić 1913/I: 192 veli da za *gl* < *gl* nema "nijedne pouzdane potvrde iz posavskoga govora".

⁴² Usp. i *brīg*, n. *brīgovi*, dli. *brīgovīma*, ali i *bregovīma*.

⁴³ Ima i nešto ekavizama, usp. *plēnīt* – *plēnīmo*.

Najveći arhaizam kojim se ističu Siče i Magić Mala je čuvanje stare naglasne paradigme *c* kod glagola s izvorno dugim korijenom (koji se pokraćuje). Takvi su glagoli u većini drugih štokavskih govora (uključujući i posavske)⁴⁴ prešli u (dugu) n. p. B, dakle *sādi* umjesto *sadi* (vidi Kapović *uskoro* b). U kajkavskom se to nije dogodilo pa je ovo još jedna arhaična naglasna izoglosa koja veže Siče i Magić Malu s kajkavskim. Usp. Siče/Magić Mala *cidī, diļi, sadi* te npr. kajk. (Konjščina) *cedim, delim, sadi*, ali Orubica/Velika Kopanica *čidi, diļi, sadi*, kao i novoštokavski/stand. hrv. *cijēdi, dijēli, sadi*. Potpun popis ovih glagola vidi u Kapović *uskoro* b.

U Sičama, čini se, kao i u Magić Maloj, Orubici, Davoru i Podravini (npr. Šljivoševcima), u glagolskim pridjevima radnim kao *pila, dala, bila, počela*⁴⁵ naglasak nije kao u ostatku Posavine *pīlā/pīla, počēlā/počēla* (tako i u novoštokavskom),⁴⁶ nego u tim oblicima nalazimo neoakut na korijenu – usp. Siče *pīl - pīla/pīla - pīlo/pīlo - pīli* (oblike *pīla, pīlo* govore mlađi govornici⁴⁷)⁴⁸. Više o naglasku *pīla* pod Orubicom.

Za Siče je još zanimljivo da u glagolima tipa *psūjēmo, sūjē, rūjē, plūjē, plūjēmo*,⁴⁹ *blūjē, kūjē* nalazimo poopćenje naglasnoga obrasca suprotno onomu u većini štokavskih, pa tako i posavskih, govora (usp. stand. hrv. *psūjēmo, rūjēmo, pljūjē, bljūjē, kūjē*).⁵⁰ Za razliku od toga, glagoli *pījēm, pījē (nāpījēš), vījē* imaju isti sekundaran naglasak kao i većina štokavskih govora. Za očuvanu staru razliku n. p. *b* i n. p. *c* u prezntu obiju skupina glagola vidi orubičke primjere.

Sičanski glagoli prve vrste imaju uvijek kratko *-e-* u n. p. *c* (inače je u Posavini najčešće poopćeno *-ē-*, npr. *pečēm, zovē, donesē* itd.),⁵¹ što je opet naglasna izoglosa s kajkavskim, a zadržavaju i stari neujednačen naglasak u množini kod glagola s kratkim korijenom: *pēcēm* (analogijom prema drugim licima, očekivalo bi se *pečēm s duljenjem ispred sonanta); *zòvem, zovèmo, zovète* (u većini posavskih govora *zovèmo* analogijom prema *zovēm* umjesto **zovèmo/zovèmo*), *zovū; pečèmo; vūčēm, vūčēš, vūčē, vūčèmo, vūčète* (mjesto naglasaka analogijom prema jednini),⁵² *vūkū*. Stari se naglasak u 1. i 2. licu množine prezenta u Sičama čuva i kod glagola

⁴⁴ Zasad su od posavskih govora poznati samo Siče i Magić Mala koji pravilno, kod svih (ili kod većine) glagola, čuvaju staru n. p. *c* u glagolima tipa *saditi, griješiti, lijepiti, sušiti* i sl. U drugim posavskim govorima su oblici poput *sadi* iznimke, tj. javljaju se u svega nekoliko glagola (kao i uopće u štok.). Više vidi u Kapović *uskoro* b.

⁴⁵ Glagoli prve vrste koji završavaju na samoglas.

⁴⁶ I u Posavini i u novoštokavskom neki govori imaju ujednačeno *pōčēla* (prema *pōčēo, pōčēlo, pōčēli, pōčēle*) umjesto *počēla < počēlā*. Usp. stand. hrv. *pōčēla, pōčēlo* prema *počēla, pōčēlo* u Prapatnicama kraj Vrgorca (novoštok.).

⁴⁷ U slavonskom dijalektu često mnogi glagoli n. p. *c*, tj. s glagolskim pridjevom radnim kao *dālo, pīlo*, prelaze sekundarno u tip *dālo, pīlo* (prema *znālo, šilo*). Usp. u Sikerevcima staro *popīlā, pōpīlo, pōpīli* (također *počēlā, pōčēlo, pōčēli, prodrīlā, umīrlā, ūmīrlo, ūmīrli, napēlā, proklēlā, prōklēli*), ali *oprāla, oprālo, zvō, zvāla, zvālo* prema *znāla, klō, klāla, klālo, orāla, orālo* itd. Ivšić 1913/II: 99 spominje da se u Sičama i Magić Maloj već tada brkaju *dāl i dāl, pīl i pīl*, što očito ima veze s današnjim sičanskim *pīla* uz *pīla* te s *brāla, zvāla* u Magić Maloj danas.

⁴⁸ Ivšić 1913/II: 96 bilježi za Siče i Magić Malu *pīla*.

⁴⁹ Ivšić 1913/II: 87 bilježi za Siče *plūjēm, plūjēš, plūje* (tj. krivo zapisuje *plūjēm, plūjēš, plūjē*), *plūjēmo, plūjēte, plūjū*. U množini su dakle kod njega posvjedočeni stariji oblici nego današnji.

⁵⁰ Usp. i Velika Kopanica *plūjē, blūjē, klūjē, rūjē, kūjē, Kobaš snūjē, rūjē(š), sūjē, blūjē, plūjē, kūjē, Beravci klūjē, plūjēm, rūjēm, osnūjēm, snūjēmo*.

⁵¹ Vidi Kapović 2005b: 27-28 za duljinu prezentskoga *-e-*.

kao *veselīmō*, *trošītē*, gdje većina posavskih govora ima *veselīmo*, *trošīte* prema jednini *veselīm*, *trošīš*.

Ne treba posebno ni spominjati da se u Sičama često, kao što je uobičajeno u Posavini, čuvaju stari naglasni obrasci u n. p. *c* kao *dār* – *dārovi* – *darōv* – *darovīma*, *gōvōr* – *gōvōra* (s poopćenjem duljine iz N.) – L. *govōrŭ*, *jāsīn* – *jāsīna* – L. *jasīnŭ*, *kāmēn* – L. *kamēnu*, *pēpēl* – u *pēpēlu*, *prāmēn* – na *pramēnu*, *plāmēn* – L. *plamēnu* itd.

Magić Mala

Magić Māla je selo u zapadnoj Posavini koje dijeli mnoga jezična obilježja sa svojim susjednim selom Sičama. Tu ponajprije mislimo na izoglose tipa *tkāne* < *tkānĕ prema *tkānĕ* u ostatku Posavine (duljenje ispred sonanta u zatvorenom slogu), čuvanje staroga naglasaka u tipu *sadī* (prema *sādī* u ostatku Posavine) i veze s kajkavskim narječjem (očuvano dočetno –*l*, npr. *ulinīl*, neki leksemi tipa *jājčēl/jājce* umjesto *jaje* itd.).⁵³

Govor je Magić Male, prosuđujemo li po našim informantima iz obaju mjesta, nešto manje fonetski arhaičan od sičanskoga što se tiče čuvanje slijeda *ˈ* (primjeri su kao *glāvā* u Magić Maloj rjeđi nego u Sičama) i čuvanje zanaglasne duljine, ali arhaičniji po čuvanju slijeda *ˈˈ* (vidi dolje).

Prozodem se *ˈ* izgovara uglavnom "kanonski", kratko (rjeđe kao "tromi" naglasak *ˈ*, npr. *šīt*) i uvijek se povlači sa zadnjega sloga na prethodnu kraćinu, npr. *bōgat*, *pēro*, *lōžit*, *debēlo*, *mēđa*, *žēna*, *sēstra* itd. Usp. i dvostruki naglasak – *psōvāt/psōvat*. *ˈ* se često povlači i na prethodnu duljinu, npr. *trūba*, *ćrna*, *ćrno*, *zīma* za razliku od Siča gdje se uglavnom čuva stara akcentuacija. Slijed se *ˈˈ* može čuvati i u Magić Maloj, npr. *glāvā*, ali je ondje to rjeđe nego u Sičama (bar koliko se može prosuditi po našim informantima).⁵⁴ Točni su uvjeti povlačenja naglasaka kompleksni, u infinitivima se tipa *brānit*, *sūdit*, *stūpit*, *tūpit* naglasak gotovo uvijek povlači (ali usp. npr. *žūdīt*), dok se recimo starija akcentuacija jako često čuva u primjerima kao *brojīmō*, *brojītē*, *gubīmō*, *gostīmō*, *rūjē* itd. Za *ˈ* u sredini riječi usp.: *pozlatīlo*, *kolība*, *motīka*, *rakīta*, *sikīra*, *verīge* (za kuhanje), *večēra*, *korīto* itd.

⁵² U govorima se često pored *pečēmō/pečēmo* govori *vūčēmo* umjesto *vučēmō/vučēmo* zato što se u *vučēmō* očekuje pokrata prednaglasne duljine (vidi Kapović 2003, Kapović 2005a: 98f). Vezanje naglasaka za tematski samoglas olakšava poopćenje duljine korijena (iako ima i govora s *vūčēmō*, *vūčēmo* tj. sa sekundarno unijetom duljinom, ali očuvanim dočetnim naglaskom). To se vezanje naglasaka u Sičama i Magić Maloj očito dogodilo u zadnjih 100 godina jer Ivšić (1913/II: 87-88) još bilježi za njih *kūjem*, *kūješ*, *kūje* (tj. krivo zapisuje *kūjem*, *kūješ*, *kūjē*), *kūjemo*, *kūjete* (s duljinom u 1. licu, ali s kraćinom u 2. licu!), *kujū*.

⁵³ Za leksičku vezu s kajkavskim usp. i to da se u Sičama kaže *dōma*, dok se u svim okolnim selima (za Magić Malu nemam podataka) kaže *kūci*. Nedvojbeno s kajkavskim veze ima i sičanski glagol *pēlat*, *pēlāmo*, tj. *pēlat*, *pēla* u Magić Maloj. Vidi tu i Ivšić 1913/I: 139 za potvrde iz drugih mjesta.

⁵⁴ Da je u Magić Maloj moguć, iako nije toliko čest, naglasak tipa *mōlāc*, *rđā*, *muṽā* (uz *mūva*) potvrđuju i Brozović & Lisac 1981: 379 (njihovi primjeri). U svojoj pak građi za *ˈ* na zadnjem slogu nakon kraćine nemam potvrde. To može biti slučajno, a može biti i da je takav naglasak u međuvremenu izumro u Magić Maloj (i u Sičama je potvrđen samo nekoliko puta, a i ondje ga nismo čuli pri prvom dolasku).

Neoakut je dosta stabilan i sasvim iznimno prelazi u $\hat{}$. U Magić Maloj se, za razliku od Siča i većine drugih današnjih posavskih govora, još uvijek može povremeno naići na slijed $\sim$, npr. G. *prūgē* (3x), *šūmī*, *sīdī* "sijedi" (ali *klēčī*, *kīpī*, *bīlī*, *plāvī*, *snīžī*, *sīdī*, *vīdī*, *žūdī*), *izmlātīl* itd. Sekereš (1977c: 187) smješta Magić Malu u istu naglasnu grupu kao i Siče (vidi gore). Za razliku od Siča, u Magić Maloj je puno češće sekundarno kraćenje zanaglasnih duljina. Tako je ondje, primjerice, tematsko *-i-* u prezentu uglavnom kratko (npr. *māri*, *māmi*, *lūpi*, *zaklōpi*, *mōli*, ali *mīlī mi se*, *žārī* itd.), usp. još i *īdēmo*, odr. pridj. n. *stārī*, G. *konōplē*, g. *mōtik* (ali g. *rākīt*), *žalōsnā vība*, *sākrijē*, *kīša pādā*, *umīvā* itd. Dakako, i u Magić Maloj su zanaglasne duljine još uvijek moguće (iako katkad svega neznatno dulje od kraćine) – npr. *pāmetān*, *mōkār*, *hītār je*, *sličān*, *smīstīl*, *pōčēla* itd. Za preskakanje naglaska usp. *nā srcu*, *ū srcu*, *ū grlo*, *ū počēlu pōle*, ali *na brdo*.

Za glagole kao *sadī* u Magić Maloj vidi gore kod sičanskoga.

U Magić se Maloj razlikuju *č* i *ć*, *v* je frikativno, *ā* se izgovara malko zatvoreno, *h* uglavnom nestaje (osim u uobičajenim slučajevima gdje ostaje ili se unosi iz standarda), a *li*, *ni* i *Cl* se sporadično palataliziraju (usp. *mōlit*, *naslōnit*, *klātīt*). Za razliku od Sičā, govor je Magić Male dosljedno ikavski, usp. Magić Mala *lisa*, *rīpa*, *pīsama*, *kolīno*, ali Siče *ļesa*, *rēpa*, *pjēsma*, *koļēno* itd. U Magić Maloj ima nešto ekavizama kao *čōvek*.

Za glagole tipa *sadī* vidi pod Siče. U Magić Maloj su zanimljivi glagoli *plūjē*, *klūjē me*, *rūjē*, *kūjē*, *snūjē/snūje*, ali *psūjē*, *blūjē* (usp. i *prebacūjē*), gdje je, za razliku od Siča i Orubice, očuvana razlika dvaju tipova iako su neki glagoli možda promijenili tip⁵⁵ (usp. Siče/Orubica *plūjē(m)*, *blūjē(m)*⁵⁶). Kao i u Sičama, a za razliku od Orubice, kod glagola je tipa *šijē*, *vijē*, *pījē* ujednačen uobičajen štokavski obrazac.

Sa Sičama se Magić Mala slaže kod glagola kao *zōvem*, *zōveš*, *zōve*, *zovēmo*, *zovēte*, *zōvu* (ujednačeno prema ostalim oblicima, usp. Siče *zovū*), *plētem*, *ispletēmo*, *ispletēte* sa starijim naglaskom u množini i kraćinom. Kod glagola je s dugim korijenom naglasak u množini danas⁵⁷ vezan: *sīčemo*, *sīčete*, *sīku* (prema *sīčem*, *sīčeš*, *sīče*), *krādēmo*, *krādete*, *prédemo*, *prédēte* (prema *prédēm*, *prédēš*, *prédē*), *prēdū* itd. Kao i u Sičama, čuva se stariji naglasak u oblicima kao *brojīmō*, *brojītē*, a nalazimo i *pīla/pīla* (*pīl*, *pīlo*).⁵⁸ Prema *brāl*, *zvāl* imamo sekundarno *brāla*, *zvāla* (analogijom prema *znāla*). Mlađi je naglasak i u *pōčēla* (2x).

⁵⁵ Kod Križanića primjerice i *pljuvati* i *bljuvati* imaju u prezentu naglasak na korijenu.

⁵⁶ Ipak Orubica *čūjem*. Može biti da je u Sičama i Orubici ta ujednaka dosta mlada, nije isključeno da bi se u najstarijem naraštaju još našao tko tko razlikuje dva tipa naglašavanja u ovih glagola. Za raspravu o praslavenskom naglasku ovih glagola vidi Дыбо 2000: 247-251.

⁵⁷ Za razliku od Ivšičeva vremena (vidi opet Ivšić 1913/II: 87-88).

⁵⁸ Nažalost, za razliku od obilja pouzdane građe za neoakut o ovakvim glagolima iz Orubice, iz Magić Male i Siča zasad imam potvrđen samo oblik *pīla*.

Orubica⁵⁹

Selo se Orubica nalazi u zapadnoj Posavini uz rijeku Savu. Orubički govor pripada među najarhaičnije posavske govore što se tiče prozodije i morfologije. U jeziku sredovječnih i starijih govornika gotovo da uopće nema prozodema ´.⁶⁰ Dakle, imamo četveronaglasni sustav (˘, ˆ, ˜, ˘) s prednaglasnom i zanaglasnom duljinom. Kod mlađih se ´ nešto češće javlja iako je i kod njih slijed ˘ ˘ jako stabilan i čest (npr. od mlađega govornika *strána*, ali *grānà*). Takav je prozodijski ostvaraj toliko čest i jak da sam ga primijetio čak i kod najmlađih stanovnika dok govore standardnim jezikom (sic!).⁶¹ Kao primjere, usp. *sāmà*, *sūdàc*, G. *sūcà*, *nēcū* (ali *ócu*), *dlitò*, *prīcāt*, *nāpòj*, *oponāšāt*, *krīlò*, *bābò* "baka" (muški rod!), *skūplāt*, *zapišivāt*, *Dalmatīncì*, *svičè*, *plātnò*, *sūknò*, *vřimè*, *mlādà*, *dokāzāt*, *koprīnè*, *vřučè*, *stražārī*, *smījēš*, *izubijāt*, *na glāvī*, *tañūrī*, *pāsè*, *prèdè*, *smījēm*, *trēsēsš*, *dokūcīt*, *nīsī*, *na koncoprèdū*, *pūnàc*, *přkòs*, *pājđò*, *trūbā*, *zīmā* itd. Dakako, ˘ ˘ je očuvano i u sredini riječi - *prīcāla*, *Gālīcu!*, *pītālī*, *ozjāpīla*, *přkòsan* itd. Kod sredovječnih i starijih ljudi ´ sam bilježio praktički samo u slučajevima: g. *nīfī*, g. *lūdī*, g. *rīcī*, g. *vīstī*, g. *zvrīrī*, rjeđe i u sredini riječi npr. *vīstīma*, *zvrīrima*, *nītīma* itd.

U Orubici prednaglasna duljina na sluh ima silazno tonsko kretanje (to bi trebalo biti, dakako, dodatno eksperimentalno fonetski provjereno), što bi moglo biti razlog što se čuva stari slijed ˘ ˘ (silaznost prednaglasne duljine sprječava lak prijenos siline na se). ˘ se obično povlači sa završnoga sloga ne prethodeću kraćinu, npr. *topòla*, n. *čèpi*, G. *māča*, *dàska*, *jèdno*, *jèzik*, *vèslo*, *sèlo*, G. *kòša*, *u pèci* itd. Katkada se međutim stari naglasak čuva, ali dosta rijetko – zabilježio sam samo primjere A. *nošñū*, *krstā* (kod ta je dva primjera možda pogodovala suglasnička skupina),⁶² *sadā*, *čudesā* (a ne *čudesā!), *danās*, *gotòv* (prema *gotòva*, očekivalo bi se zapravo *gotòv). Dvostruki je naglasak jako čest, gotovo pravilan, u riječima sa zadnjim zatvorenim slogom, npr. *ùbòst*, *ùtèc*, *òdvèst*, *ùjīst*, *izgrīst*, *imāt*, *iskāt*, *òrāt*, *smījāt*, *dòjīt* itd., ali se javlja i kod zadnjeg otvorenog sloga dli. *rīcīmā*, G. *rīsā*, G. *pòpā*, *tòplā*, *tòplò* itd. Prozodem ˘ ima, kao i u Sićama, poseban poludugi (i vjerojatno silazan) aloton ˘, s tim da je on tipičniji za Orubicu nego za Siće. Npr. L. *stòlu*, *jèzik*, *sèdlo*, itd. Taj je aloton posebno čest u dvostrukom naglasku, npr. *sèlò*, L. *u sèlū*, *ùpàst*, *mògū*, *dòbrò*, G. *čègā*, *da te nī sramòtā*, *pečēnā*, *klīvāt*, *sākřit*, *kòvāt*, *pòtèpst*, *gòjīt* (i *gòjīt*), *nāpīt* itd. Za ˘ u sredini riječi usp.: *oghèvi*, *grebenòvima*, *gređice*, *brodòvi*, *na óžāku*, *Ivāne!*, *maglovīto je*, *svihāma*, *rakīta*, *nozđřva*, *nogāma*, *sestrā mi je* itd. Dugi naglasci uvijek ostaju na mjestu: *nevalò* "nevaljao", *pokòj*, *prepò se*, g. *popòv* (i *pòpòv*) *te nebesā*, g. *međī*, g. *čerī*, *o mastīmā* itd. Neoakut nakon prednaglasne duljine uglavnom prelazi u ˘, usp. npr. I. *Sāvòm*, G. *dūšè*, G. *trāvè*, g. *lūdī*, g. *grēđī*, *glēđī* itd. No zabilježio sam također i *lījèžè* "léže (jaja)". Sekereš (1977c: 187-188) stavlja Orubicu u grupu s naglascima tipa *rúkòm* (što je rijetko), *kázali* (također rijetko), *òtac* (točno, ali uz dvostruki

⁵⁹ Zahvaljujem se obitelji Galić na njihovu gostoprimstvu, ljubaznosti i strpljivosti.

⁶⁰ Dakle netočno je Ivšičevo (1913/I: 147) svrstavanje Orubice u svoju V. naglasnu grupu.

⁶¹ Valja napomenuti da, iako stručno uho odmah čuje da je tu riječ o naglasku tipa *glāvā*, običnu čovjeku to nije toliko upadljivo. To jednostavno zvuči kao malo drugačije izgovoren (posebno, lokalno "rastegnuto") izgovor.

⁶² Naglasak se katkada teže pomiče preko suglasničke skupine, usp. bugarski *цело*, ali *ребро*.

naglasak, poseban alofon i ostatke nepomaknuta naglasaka), *víno* (netočno) – dakle, njegovo je naglasno svrstavanje Orubice, kao i Ivšićevo, netočno.

Zanaglasne se duljine često kratae (pogotovu nakon dugih naglasaka), primjerice kod prezentskoga tematskoga *-ī-*, ali su u načelu još razmjerno česte. Npr. *spomīnāmo*, *slikāmo*, g. *gōđīn*, *jāsīn* (i *jāsīn*, usp. i *jasīnē*), *jāblān* (G. *jāblāna*), *lābūd* (G. *lābūda*), *nēcāk*, *ōblāk*, *jēsēn*, *krēmēn*, *kōrīst* (G. *kōrīsti*), *pāmēt* (ali G. *pāmeti*), *vītēz* (ali G. *vīteza*),⁶³ *žālōst*, *mōrā*, *bōjāzan*, G. *pāprāti*, *īmām*, *ōdrēm*, *mēļēm*, *smījēm*, *ūmijēm*, *ūmijēš*, *ōrēm*, *rēknēm* (i *rēknem*), *sritnēm*, *ājē* "hājē", *žēžē*, *ōtmē*, *ōtēli*, *kōvālo*, *prōklēlo*, *nāsūlo*, ali i *čēļust* (no G. *čēļusti*), g. *grōmōv*, g. *kōñēv* (ali g. *nōžēv*), *rēkō*, I. *pod kōrōm*, *čūjē*, *nē znām*, *englēškī*, G. *kūcē*, 3. l. mn. *ne pātū*, *izgrīzō*, *izgrēbō*, *narāsō*, *ōprō*, *prōstrō*, *prōždrō*, *pōzvō*, *ōsnovō*, *ūprē*, *sakrījēm*, *utēknē*, *īmajū* itd. Za preskakanje naglasaka usp. *ū lōv*, *ū poļe*, *zā zūbe*, *nā komād*, *pō korāk*, *īz boka*, *nā troje*, *nā ispovīd*, *ūjesēn*, *ū škōlu*, *ū Zāgreb*, ali *od gōlūba*, *od kōkoši*, *u ōko* itd. Za duljenje ispred sonanta usp.: *ōgāñ*, *pogān* (prema *pogāna*), *plāmēn* (prema G. *plāmena*), *pelīn* (prema G. *pelīna*), *rēmēn* (prema G. *rēmēna*), *vītār*, *Ivān* (G. *Ivāna*), *temēļ*, *bībēr* itd. Prema drugim se oblicima (npr. kosim padežima) duljina može i ukloniti, npr. *zākōn*, G. *zākōna*, *nāpōj* (duljina na korijenu tu pomaže u poopćenju " na kraju, usp. *pokōj*), *gotōv* (prema *gotōva*, *gotōvo*, odr. *gotōvō*) itd.

U Orubici se razlikuju *č* i *ć*, *h* obično nestaje (*glūv*), *v* je frikativno, govor je dosljedno ikavski (usp. *vīst*, *jīst*, *dīca*, *sritst*).⁶⁴ Dugo *ē* i *ō* mogu biti izgovoreni poprilično zatvoreno, čak i diftongizirano: npr. *kōñ*, *sōk*, *nyōž*, *plyōt*, *mēd*, *līēžē* itd., ali samo kod nekih govornika. Moguće je da je tu riječ o konzervativnu izgovoru u nestajanju (diftong *je* u Orubici bilježi i Ivšić 1913/I: 179). Uobičajena se nedosljedna palatalizacija *li* i *ni* događa i u Orubici (*mōlit*, *poklōnit*, ali *gōnit*, *kānit*).

Zanimljivo je da Ivšić (1913/II: 82) bilježi za Orubicu oblike *platī*, *služīmo* dočim sam ja zabilježio samo *plātīm* i *slūži* (i općenito tako za sve takve glagole).⁶⁵ Nije pretjerano vjerojatno da se naglasak dotičnih glagola promijenio u proteklih sto godina, pogotovu imamo li na umu da Ivšićevi podatci o Orubici ionako nisu baš najtočniji. Tako Ivšić (1913/I: 171) svrstava, primjerice, Orubicu među ekavske govore (dodajući doduše da je ondje zabilježio i "podosta ikavizama") iako je jasno da je Orubica ikavska što se vidi i po djelima orubičkoga jezikoslovca Marijana Lanosovića.

U Orubici je poopćen tip *plūjēm*, *klūjēm*, *kūjēm*, *osnūjēm*, *blūjēm*, *psūjēm*, obrnuto nego u većini štokavskih govora, a jednako kao u Sičama (s kojima Orubica i inače dijeli neke izoglose), usp. i *čūjēm*. Stara se razlika, inače nestala u većini štokavskih govora (za razliku od primjerice čakavskih), čuva kod glagola kao *pījēm*, *vījēš* prema *bījēm*, *sakrījēm* (no *ūmijēm*, *ūmijēš*, *umīla*), *šījēm*, gdje se inače u štokavskom čuva razlika samo u glagolskom pridjevu radnom (*pīla*, *vīla* prema *bīla*, *krīla*, *mīla*, *šīla*).

⁶³ Ovakve imenice zapravo nisu jako pouzdane jer posrijedi može biti i prelazak iz jednoga naglasnoga obrasca u drugi, a ne pokratak zanaglasnih duljina. Npr. *vītēz - *vītēza može prijeci analogijom u obrazac *krēmēn - *krēmēna i obrnuto. Isto vrijedi i za *pāmēt - *pāmēti prema *jēsēn - *jēsēni gdje također može doći do miješanja.

⁶⁴ Zanimljiv je oblik *kōrēn*, G. *kōrena*, *korēne*. Od ekavizama usp. još i *donēt*.

⁶⁵ Usp. Kapović *uskoro* b.

Kao i vjerojatno u Sičama i Magić Maloj, naglasak uopće ne može biti na nastavku u glagolskom pridjevu radnom što je izoglosa koja veže ova sela (i Davor te Podravinu) s kajkavskim. Usp. orubički *pöčejo, počēla*;⁶⁶ *kövö, kovāla, kövālo; klējo, prökležo, klēla, proklēla, pröklēlo; öprö, prāla, oprāla; dönejo, donēla; pröströ, prostřla; nāsujö, nasūla, nāsūlo; pözvö, zvāla, pozvāla; vīla; ötejo, otēla, ötēli* prema *prējo, prēla; umīla; upāla; srīla; stö, stāla* (ali *stojāla!*); *šīla; srāla; sjālo, sjāle* itd. Naglasak tipa *pīla* nalazimo još u kajkavskom (dakle, još jedna posavsko-kajkavska naglasna izoglosa!) te u nekim čakavskim govorima. Kako je u kajkavskom uvijek, u nekim čakavskim govorima te u mnogim zapadnomštokavskim govorima (a tako i svugdje u slavonskom dijalektu) pravilo da glagoli prve vrste na suglas ne mogu imati naglašen nastavak u glagolskom pridjevu radnom (pa imamo *mögla* umjesto *moglā/mògla, vūklo/vūklo* umjesto *vūklö/vúklo* – usp. npr. Siče *pēkla, rēkli, zarāslo*), oblici se tipa *pīla* mogu objasniti na isti način. U govorima je s tim oblicima jednostavno poopćeno to pravilo pa nastavak glagolskoga pridjeva radnoga nikad ne može biti naglašen (vidi Kapović *uskoro* a).⁶⁷ Ivšić ovu izoglosu nije uočio s obzirom na to da za Orubicu (kao i za Davor, a, po svemu sudeći i za Siče i Magić Malu) krivo bilježi *pobrāla*. Neće biti da se naglasak otada do danas promijenio, a nema ni razloga dvojiti oko toga je li Ivšić pogriješio ili nije s obzirom da kod njega za Orubicu vjerojatno ima više krivih nego ispravnih podataka.⁶⁸

Zanimljivo je da u Orubici glagoli prve vrste kratkoga korijena imaju dugo tematsko *-ē-*, a glagoli s dugim korijenom imaju kratko tematsko *-e-*: *bodēm, metēm, zovēm, ali trēsēm, dādēm, pāsē* itd.

U naglasku imenica Orubica također čuva mnoge arhaizme, čuva se recimo naglasak *māk*, G. *māka* (n. p. A, kao u Sikerevcima), što je u mnogim govorima prešlo u n. p. B (*māk*, G. *māka*).⁶⁹ Pogotovo je arhaičan naglasak riječi *ögāñ*, G. *ögña* gdje se čuva stari naglasni obrazac n. p. B (usp. Kapović 2006c: 32) drugdje ujednačen, usp. npr. Matulji (sjevernočakavski) *ogāñ*, G. *ogñä*, n. *ogñi*, g. *ögñi*, Smokvica (na Korčuli) *ögāñ* prema stand. hrv. *öganj*, G. *ögñja*.

U naglasku se u sklonidbi također čuva dosta arhaizama i zanimljivih rješenja, usp. *gölüb* – g. *golüb* (sredovječni govornik *goluböv*), *dān* – g. *dān, jāblān* – *jāblāna* – *jāblanovi* – *jablanöv* – *jablanövmä*, *göst* – *gösta* – g. *gostī* – *gostimä, küm* – *kümovi* – *kümöv, zvöno* – n. *zvonä* – *zvön* itd.

⁶⁶ Najmlađi naraštaj (20-e godine) tu ima ujednačen naglasak *pöčēla*, dok još sredovječni govornici (u 40-ima) izvrsno čuvaju stariji naglasak *počēla*.

⁶⁷ Jasno, glagoli prve vrste na suglas imaju izvorno u glag. pridj. radnom dočetni naglasak u svim licima, dok glagoli n. p. C s osnovom na suglas imaju promjenjivi naglasak (čeonu u svim oblicima osim u onim na *-a*, tj. ž. r. jd. i sr. r. mn.). Usp. sjevernočakavski (Matulji) *spëkāl, speklä, speklö, spekli, speklē, speklä*, ali Sikerevci *dö, dālā, dālo, dāli*. Usp. i Prapatnice (novostok.) *dāla, udāla, dālo, prödālo* itd.

⁶⁸ Ne treba Ivšića osuđivati, vjerojatno je jednostavno imao nepouzdana informanta za Orubicu. U Ivšić 1913/II: 133 se kao kazivač kraćega teksta iz Orubice navodi dječak od 12 godina. U tekstu se navodi oblik *növācā* iako u Orubici nema nastavka *-ā* u genitivu množine (bilo bi *növāc).

⁶⁹ Kapović 2006a: 161.

Sikerevci

Selo se Sikèrēvci (službeno Sikirevci) nalazi u istočnoj Posavini. Sikerevački je govor prozodijski jedan od najarhaičnijih posavskih govora s obzirom da su ondje povlačenja naglaska vrlo ograničena opsega. Sikerevački je sustav peteronaglasen s prednaglasnom i zanaglasnom duljinom, ali se novoštokavski naglasci ` i ´ slobodno mogu smatrati alotonima sljedova ` i ´ s obzirom na to da su oni vrlo česti u svim položajima. Npr. *tūgà*, *blīzū*, *čāmāc*, G. *štāglà*, *kovāčī*, *rādīt*, G. *māļà*, *po rūbū*, G. *rāstà* "hrasta", G. *dvōrā*, G. *pītlà* (i *pītla*), G. *grījā*, G. *kļūčā*, G. *krāļā*, G. *kūtā*, *odgovārāt*, *vladārī* (i *vladāri*), *kovāčī*, n. *čūkē* "psi", u *lūgū* "gaju", G. *lūgā* "pepela", *mēdō*, *na mīrū*, *nanīzāt*, G. *ōrlā*, *pīsāk* "pijesak", G. *ūglā*, G. *plāštā*, G. *pūžā*, *cīglā* (i *cīgla*), u *Rīmū* (ali G. *Rīma*), G. *rukāvū* (i *na rukāvu*), *zīmā*, *skūtī* (i *skūti*), G. *sūdā* (i *sūda*), *sūdāc*, G. *stūpā* (i *stūpa*), *drūgā* (ž.r.), *kūmā* (ž.r.), *na glāvī*, *na ūmū* (i *na ūmu*), *glūpōst*, G. *žūļā*, *Būļō* (nx), *Āntō* (nx), *gōjspā* "gospa", *na sājimū*, *na oltārū*, *prīčāt*, *spāvāt*, *muškārcī*, *svīnčē*, *mašmā*, *pod Sāvū*, kod kratkoga prednaglasnoga sloga G. *glogā*, G. *grobā*, *nizinā*, *na sredinū*, *sīrcē* "ocat", G. *grozdā* (2x), *drvā*, *koñī*, G. *kotlā*, G. *krovā*, *lemeši*, *čekīc*, *na mostū*, *po nosū*, *gospodā*, *lakō*, *zemļā*, *daskā*, *dobrō*, u *rokū* (: *rōk*, G. *rōka*), *sestrā*, *posvē cīrnō*, *nošnā*, G. *snopā*, G. *somā*, *lonāc*, *konāc*, *na stolū*, G. *krstā*, *visokō*, *dalekō*, G. *meļā* "hmelja", *živōt* (G. *životā/živōtā*), *jesū*, *po nočī*, *po žārī*, *Božīc* (nx), *Uskřs*, *po selū*, *iz selā*, n. *vručinē*, *kosāc*, *pūno poslā* itd., ali i s povučenicim naglaskom *usūla*, *prīčāt*, *o dāru* i G. *čēpa* (i *čepā*), G. *dūha* (i *duhā*), G. *drōba*, *kōna vrānā*, *plēti!* (ali *meči!*) itd. Takvo kolebanje postoji i u sredini riječi, usp. G. *čoēkal/čōeka*, *domōvil/dōmovi*, *časōvil/časovi* te *likōvi* (ali g. *līkōva*), *jādōvil/jādovi*, kao i kod dugih slogova: *nārāv/ nārāv*. Usp. još kod dugih slogova i *bōlovi*, *dvōrovi*, *krālevi*, *ředovi*, *rúbovi*, *snīgovi*, *sūdovi*, *šāvovi*, *ūdovi*, *mrāvima*, *žūlevi* uz *krīžēvi*, *rūbōvi*, *rāstōvi* "hrastovi", *kļūčēvi*, *Vāļina*, *Gārīna*, g. *zūbījū*, 3. l. mn. *čestītājē*, *prīčājē*, *pogrīšīli*, *naučīti* te s dvostrukim naglaskom *būsōvi*, *krūgōvi*, *kvārōvi*, *répōvi*, *sōkōvi*, *trūdōvi* itd., a kod kratkih: *duhōvi*, *glogōvi*, u *gostīma*, *grabōvina*, *pogospodīla*, A. *jarebīcu*, *kobīla*, *kotlōvi*, *pregāča* itd., ali i *grōmovi/grōmōvi* te *svīnama*, *ūnišō*, *izišō*, *pōbiti*. No unatoč mogućim povlačenjima naglaska (a tu je teško reći koliko toga otpada na pravo kolebanje unutar sustava, a koliko na prebacivanje kōda⁷⁰), valja napomenuti da se stari naglasak čuva u mnogo slučajeva. Sekereš (1977c: 187) Sikerevce ispravno svrstava u skupinu govora s najarhaičnijim naglaskom.

" se najčešće ostvaruje kao " koji je obično jako dug, često duži od "pravih" dugih tonema $\hat{ } i \tilde{ }$. Ipak se od njih razlikuje intonacijom, a također i bojom samoglasa – dugi su $\bar{ } , \bar{a} , \bar{o}$ u Sikerevcima zatvoreni $\bar{e} , \bar{a} , \bar{o}$ (*rēd*, *znāk*, *nōs*)⁷¹ te se uvijek tako izgovaraju pod $\hat{ } , \tilde{ }$ ili pod nenaglasnom duljinom. No pod $\bar{ } , \bar{a} , \bar{o}$ kako god on fonetski bio dug, dotični glasovi nisu nikad zatvoreni. $\tilde{ }$ se može fakultativno zamijeniti s $\hat{ }$, što se događa redovno nakon prednaglasne duljine, npr. *pļūštī*, g. *laktōvā*, g. *zūbī*, G. *mašmē*, *lēgū* itd. Zanaglasne se duljine mogu i skratiti (tako su tematski samoglasni u prezentu često kratki – npr. *namāčē*, *kāžē*, *napājā*, *otkļūā*, *zakūvāš*, *snīmā*, ali *sījē*, *īgrāmo*, *slūšāmo*, *zakūvāmo*), npr. g. *Sikērevācā*, *poslāgāna*, *mjēsēc* (češće *mjēsēc*),

⁷⁰ Moguće je npr. da povlačenje unutarnjega " nije zapravo organsko, nego izvanji utjecaj.

⁷¹ Ivšić (1913/I: 180-181) bilježi zatvoreno $\bar{a}$ za Sikerevce, ali za o veli da je "svagdje čist glas (nigdje nijesam opazio zatvoreno o)".

bögōvā, gölūb (G. *gölūba*), g. *gostijū, jāstrēb*, g. *noktījū/nōkti, mišām* (ali *mišā*), u *Vinkōvci, pōpīli* itd. Katkad se duljina krati, ali zatvorenost ostaje: *vjētār* uz *vjētār*. Za zanaglasnu duljinu usp. *křpāno, jāsīn* (G. *jāsīna*), *kōrāk* (G. *kōrāka*), *kōrīn* (G. *kōrīna*), G. *maövinē, plāmēn* (i *plāmēn*), *pōjās* (G. *poajāsa*), g. *šūmā*,⁷² *ūjāk* (G. *ūjāka*), *vītēz* (ali G. *vītēza*), *ūkrāsi*, I. *stōlñākōm* itd. Za duljenje ispred sonanta usp. *čemēr, dūžān, gospodīn* (G. *gospodīna*), *jārām* (G. *jārmā*, n. *jārmōvi*, g. *jārmōvā*), *čabār* (G. *čabrā*), *jādān, jelēn* (G. *jelēna*), *kāsāl, kōh* (G. *koñā*), *kúkōļ* (G. *kúkoļa*), *gūtāl* "gutljaj", *krēmēn* (G. *krēmēna*), *nākovān, bārān* (G. *bārnā*) "ovan", *pēpēļ* (G. *pēpela*), *prāmēn* (G. *prāmēna*), *papār, sān* (G. *snā*), *sīr* (G. *sīra*), *šāv* (G. *šāva* analogijom), *debēļ* (*debēla*) itd. Za preskakanje naglasaka usp. *přiko dāna* (2x), *ū lūg* (gaj), *nā nebu* (3x), *prēd nosōm* (2x), *ū tivo, nā tivo, nā rēd*,⁷³ *ū poļe, ū poļu, ū kolo/u kōlo, ŷ sedmero, ū dvoje, ū Brōd* (i u *Brōd*), *nā zrāk, ū Đakovu, nā brdo, ōd brda, pō letu, ū leto, nā srcu, ūjutro, ŷajutra, dō drugōga, ū čošak, nā čošak, ū búžāk*, ali u *gōste, po kōrāk, iz lūga, pod mōstom, na drūm, pod zīdom, is kōla, od mēsa, na mōre, od ōlova, na sūnce, od zlāta*.

Postoji razlika *č* i *ć*, *v* je frikativ na kraju riječi, a inače aproksimant, *h* se često gubi, ali ne dosljedno (*grā*, ali *vřh*), odraz jata je *iljē* (*đitē*, G. *đetēta* s trećom palatalizacijom) uz neke ekavizme (*čōčk, tērat*).

U Sikerevcima se dosta arhaičnih oblika čuva u naglasku u sklonidbi. Zanimljivi su primjerice genitivi množine *kōrāk* (uz *kōrākā*) i *stō vrāg*, gdje je očuvan arhaičan nulti nastavak u g., ali s naglaskom ujednačenim prema nominativu (očekivalo bi se **korāk, *vrāg*). Odnos *sīn - sīnovi - sīnovā - sīnovīma* je uobičajen, kao i svugdje u Posavini. Usp. još i *planinā - planinū - n. plānine* (sa starim naglaskom u n., ali mlađim u A.).⁷⁴ Riječ *činā* pripada n. p. C (*činu*, n. *čīne*), što je neobično u novoštok.⁷⁵ Kod *ā*-osnova se u naglasnoj paradigmati C kod mnogih imenica (ponajprije onih s kratkim korijenom) još naglaskom razlikuju dativ i lokativ jednine: D. *lōze*, L. *na lozē*, D. *mēdi*, L. *međi*, D. *mētle/mētli*, L. *metli*, D. *rūkel/rūkē*, L. *rūkē*, D. *vōdi/vodī*, L. *vodī*, ali DL. *glāvī*, DL. *ōvcī* itd. Kao što je u Posavini uobičajeno, u lokativu je jednine imenica srednjega roda dugoga korijena nastavak visan (za razliku od onih s kratkim korijenom): *sīno - u sīnū, tīlo - L. tīlū, tīsto - u tīstū, zlāto - u zlātū*, ali *pōļe - ū poļu, zvōno - L. zvōnu* (n. *zvonā*),⁷⁶ *ļeto - pō ļetu* (sekundarno n. p. C dakako, izvorno n. p. a). Zanimljiva je opozicija osnovne riječi *nōge* (ljudske) i *nōgē* (od stolice).

⁷² Informantica je inzistirala na tome da je g. *šūmā* (od *šuma*) različit od G. *šūma* (od *šum*).

⁷³ Informantice su izričito napomenule da se ne može reći **na rēd.

⁷⁴ Stari se naglasak u takvim imenicama često čuva samo u množini, usp. i Davor *slobōda, slobōdu*, ali n. *slōbode/slobōde*.

⁷⁵ Usp. i Orubica *činā, cīnū*, n. *cīnē* (n. p. B), Davor *čīnal/cjēna*, G. *cīnē, cjēnu*, n. *cjēne* (sa stand. *-je-*). Ivšić 1913/I: 157 citira naglasak *nā čīnu* za Davor.

⁷⁶ Upravo se kod ove imenice u Posavini često čuva stari obrazac n. p. C. Usp. u Orubici/Davoru *zvōno - n. zvonā*, a u Gundincima *zvōno - n. zvonā*, ali s *-ā*, ne s *-ā!* Kod drugih se imenica inače naglasak u množini često ujednačava prema n. p. B, npr. *pōļe, ū poļe*, ali n. *pōļā* tj. *pōļā (zanaglasna je duljina skraćena, ali je *-a* ostalo zatvoreno).

Donja Bebrina

Donja Běbrina je selo blizu Slavenskoga Broda, u neposrednoj blizini Save. " čuva staro mjesto naglaska u sredini riječi (redovito i nakon duljine, iako se tu javlja i povučeni ´, no možda samo kod prebacivanja kōda i kod mlađih govornika), a sa zadnjega se sloga u pravilu uvijek povlači (iako i tu ima iznimaka kod ´"). Dugi naglasci su u načelu očuvani na svim slogovima, a čuva se dobro i sljed ´~ (iako može prijeći u ´~). Zanaglasne se duljine, dakako, sporadički mogu pokratiti iako se često dobro čuvaju. Primjeri: *čelo, sèlo, kòni, kòzle, plèce, vretèno* itd. Zatim *díte, tráva, gláva, óvca, stríla* "strijela", *ródo* "roda", *jájce, u bunáru, pripovídat, ríšit; nabíjali, ódati, uráđio* (i *uráđio*), ali *probādàli, o vèlikema trāvēmā, òvcēmā, na stríļēmā* "strijelama", *břvnāra, štāglěvi, āmōvi* (: *ām*) itd., pa i (iznimno) n. *snāgě, a. dvōjkě*. Za " u sredini riječi: *leđina, od koļèna, cjevanice, gotòvo, dogodílo, n. govèdā, koríto, brñica, pogāča, odnesòše, doletjěše, sikèra, šta mī je, šta cèmo, kakò ču, akò su, zorā je* (: *zòra*), *ne mogli se, savūra* "sova"⁷⁷ itd. Dugi naglasci: *kakā, kokošjā, prepō; brdā, čudesā, nebesā, g. licū, safūn* "sapun", G. *zorě, stoři, pečě, se pletě, donesě, vočě, I. vodòm*, ali i G. *kozě/kòzě, kosě/kòsě, prodā/pròdā, pozovēm/zòvě* (likovi su s povučeni naglaskom vjerojatno "gospodski" tj. ne pripadaju u "pravi" dijalekatni govor). Duljina ispred akuta: G. *òvcě, G. brāně* (2x), g. *mēsū* (sredovječni govornik: *mésū*), g. *ūstū* (isti taj sredovječni govornik!), g. *kōnā* itd., ali G. *trāvě* (2x), G. *snāgě* (2x), G. *brāzdě, g. mlíkū, da ne raspādě se* itd. Čuvanje zanaglasnih duljina: G. *leđině, n. gřlā, n. čūdā, n. krīlā, n. stěgnā* (3x), n. *břvnā*,⁷⁸ *stríļāj!*, *na kōnjī, porěžě, I. matikōm* "motikom",⁷⁹ *rèkō, vèčēr, smrāčī, raskōlī, sūtradān, a. ùkrāse, kùvāči, mātēr* (2x), *mīlōst, živād, būdē, jěděš, mīlovāñě, G. gōdině, nāvještāji, skīnīta* "skinuta", *křmād* G. *křmādi*) (nx) itd. Kraćenje zanaglasnih duljina: g. *gòvānā, g. stěgānā, g. břvānā, g. nòvācā, I. na kōlī, i. s kōlī* (ali *u kōlī*), *kāžě, g. nògū, g. břdā, dēblě* (pridj.), *ně veljā* "ne valja", *naprāvī, rěžě, kùvā, mīslī, G. čukečijěg* "psećeg", *ne vīdī, pītā* itd. Prelazak ~ > ^: *sūša* (nx)/ *sūša*, n. *drvā/drvā* (nx), *grañě* itd. Duljenje ispred sonanta: *sīr, preradūj!*, *snāžān, pūtār, ječām, kabāl* (*kablōvi*), *tāmjàna* (usp. stand. *tāmjan*), *stólñāk, Ivān, pēñžēr* (G. *pēñžera*), *bòlestān, ñegōv, I. sīrōm, pjān* "pijan", *svěkār, pērjě, ònda, zapāmītīto* "zapamćeno", I. *domòm* itd. Preskakanje naglaska: *ù Bròd, ù kolo, ù kolu* (i *po kòlu*), *nā nebo, ù nebo, pò nebu, nā nebu, dō neba, ù pēc, přid nōc, ù vrāt, òt pō nōci, ù troje, nā dasku, nā rūku* (3x), *nā nogu* (nx), *ù zoru, přid zoru* (3x), *òd glādi, ù vīs, dō pāsa, dō jeseni, pò kūma* (2x) (i *po kūma*), *izatrāga* "odostraga", *nā pamēt, nā brdo, nā srce, nā bunār, nā drugō, svěga ù svačega, zārana*, ali *u bēreku, u blāto, od òlova, do šest, za glāvu, dubòko u nōc* itd.

Č i ć se razlikuju, *v* je aproksimant, odraz je jata ikavsko-jekavski (*tīlo, ždrīlo, cēme* "tjeme", *jělo, sjedīo, vīđet*, dakako i *vjěme*, ali i *nedīļa*). Dugo *ō* može biti zatvoreno (*kōst*).

⁷⁷ Kod sredovječnog, mlađeg, informanta je bilo i nešto ostvaraja kao *sjədili, pòhava uz marāmu, nosīli, momkōva, vozīo, gotòvo, L. čupřije, blazīnu* itd.

⁷⁸ Množinsko *břvnā* i *břvānā* kao da stoje prema jedninskom *břvno* od **břvno s duljenjem pred sonantom, a ne prema izvornom *břvno (duljina je tu očekivana, prema *břv*).

⁷⁹ Za oblike *matīka* i *savūra* vidi i Ivšić 1913/I: 181.

Zanimljiv je naglasak *spodòbu* prema stand. hrv. *spòdoba*. Tu je očito riječ o starijoj n. p. C (*spodòba, *spòdobu), prema kojoj je u stand. hrv. poopćen akuzativni, a u Donjoj Bebrini nominativni naglasak. U istom su odnosu stand. hrv. *ròdbina* prema G. *rodbině*, *rodbinu* u Donjoj Bebrini.

Velika Kapanica

Velika se Kapanica nalazi u istočnoj Posavini. Prozodem " je ondje ili kratak, iako rijetko posve odsječan (*plūnila*, *ime*, *plēsti*), ili često "tromi" naglasak " (*plāni* "plānē", *rāme*, *bōsti*). Naglasni se sustav dosta koleba i supostoje stariji, mlađi i prijelazni oblici. " se obično povlači sa zadnjega sloga, npr. *pěro*, *vīno*, a često i sa središnjega sloga ako mu prethodi duljina – *žūrīti*. " se povlači s unutarnjega sloga i na kračinu, npr. *kòleno*, ali ne tako često – usp. *korīto*, *lopāta*, *sikěra*, *osnovāti* itd. U glagolima tipa *lòžiti*, *kòsiti* itd. takav mlađi naglasak može biti pod utjecajem oblika bez dočelnoga –i (usp. *lòvit*, *tòpit*) jer infinitiv u Velikoj Kapanici može završavati i na –*tī* i na –*t*. Razmjerno se često javlja i dvostruki naglasak, npr. *nāslōni*, neod. pridj. *děbēlo* katkada i kod zadnjeg otvorenog sloga – n. *vretēnā* (ali *vretēno*), *dovedēnā*. Usp. također i *izbodēnō*, *izbodēnī*, *izbodēnē*, ali *izbodēna* te *ispletēnā*, *ispletēnō*, *posječēnā*, *posječēnō*, *potrešēnā*, *potrešēnō*, *potrešēnī*, *potrešēnē*. Tu i tamo se čuvaju stariji prozodijski ostvaraji kao *drvā*, *utušīt*, *podvorīt*, *planīt* "planuti", *trōvāt*⁸⁰ te *glāvā*, *trāvā*, *dūšā* (i *dúša*), *zrījē*, *krādē* (ali npr. *ispāde*), *klādē* (i *klāde*), *klécat/naklēcāt se* itd. I´ je, dakako, čest npr. *čelāde*, *mīsīt*, *vārit* itd. Posve se pravilno javlja i neobičan dvostruki naglasak ` ~, npr. *mètēm*, *mètēmo*, *dròbī*, *lòžīm*, *bòrī se*, *bròjī*, *čāstī*, *pòstī*, *māglī* (još glagolskih primjera vidi u Kapović *uskoro* b), *rešētā* itd., ali *imenā*, *čudesā*, *ramenā* itd. Usp. i *nazovēm*, *zovēte*, ali *zòvē*, *zòvēmo*, *zòvū*, kao i *bòdēm*, *ubòdēm*, ali *ubodēmo*, no *pletēm*, *ispletēm*, *pletēmo*. Usp. isti fenomen kod ^: *izbòdēn*, *posjēcēn*, ali *ispletēn*, *potrešēn*, *ispredēn*. Sekereš (1977c: 187) govor V. Kapanice svrstava među naglasno najarhaičnije. Unatoč ostatcima starijega naglašavanja, govor naše informantice dosta od njega odstupa.

Zanaglasna se duljina gotovo uvijek krati (primjerice, tematsko je -i- u prezentu uvijek kratko) - *kòrist*, *gāzī*, *mīsī*, *gāšī*, *krīpī*, odr. pridj. *děbēlō/debēlō*, *pòzvāna*, *čīpām* itd. Zabilježio sam svega nekoliko slučajeva zanaglasne duljine – g. *kòrita*, g. *lòpāta*, *pòčēla*, *ūdāla*, *nā sūncu*. Zanaglasna duljina u Velikoj Kapanici, bar kod naše informantice, samo što nije i potpuno nestala. Za duljenje ispred sonanta usp. *sīr*, *dīm* (G. *dīma*), *šāv* (G. *švā*), *stār* (*stāra*, *stāro*), *sān* (G. *snā*), *debēl* (*děbēla*), *izvezēn* (*izvezēna*), *jedān*, *sūnce*, *tkāne* itd. Za preskakanje naglasaka usp. *nā sūncu*,⁸¹ *nā brdo*, *ū grlo*, *ū poļe*, *òd boga* itd. Fonetski je ovaj govor dosta neobičan jer kao varijante čuva i jako arhaične ostvaraje kao *glāvā* ili *drvā*, a s druge strane može pomaći čak i " sa središnjega sloga (ako takvi primjeri nisu zapravo plod prebacivanja kòda) te čak i ispred ` razvija ` ispred njega.

⁸⁰ Kod infinitivā je to zacijelo zbog paralelnih nekrnjih oblika gdje se očekuje čuvanje staroga " u sredini riječi (npr. *bježāti*, *bojāti*, *grmlēti*), jednako kao što se prenesen naglasak u oblicima kao *lòžiti* javlja pod utjecajem krnjih oblika.

⁸¹ Čini se da je ova riječ u Posavini općenito prešla u n. p. C, čak i u Sićama i Magić Maloj gdje je također *sūnce* (n. p. C) iako bi se s njihovim duljenjem ispred sonanta zapravo očekivalo **sūnce prema najstarijem *sūnce (n. p. A).

U govoru se razlikuju *č* i *ć*, *v* se ostvaruje kao frikativ, *h* obično nestaje, *ž daje *ʃ/ʒ*.

Neobična je akcentuacija *ž*-glagola u Velikoj Kopanici. Naglasak je isti u neprefigiranim i prefigiranim glagolima kod svih glagola s dugim korijenom (npr. *šuti* - *zašuti*, *klēči* - *naklēči*, *kīpi* - *pokīpi* itd.), kao i kod većine glagola s kratkim (i skraćenim) korijenom (npr. *bōji* - *poboji*, *džži* - *zadržži*, *grmi* - *zagrmi*, *vrišti* - *zavrišti* itd.), osim kod glagolâ *bòleti* i *lètjeti* (*bòli* - *ràzboli*, *lèti* - *zalèti*, *zalètimo*) gdje se u glagolima s predmetkom naglasak veže na korijen.

Gundinci

Gûndînci se također nalaze na istoku Posavine. Govori ima peteronaglasni sustav (` , ^ , ~ , ' , ) s prednaglasnom i zanaglasnom duljinom i s upitnim statusom ` . Novoštokavski bi se uzlazni naglasci mogli interpretirati kao alotoni ` na sljedećem slogu, što pogotovu vrijedi za ` koji nije baš čest. No ` je ipak najbolje promatrati kao poseban tonem, s obzirom na to da je jako čest, unatoč pojavama tipa *zvízda* : *zvízda je*. U ovom govoru ima dosta kolebanja, kao i inače u Posavini – stariji se i noviji prozodijski ostvaraji javljaju jedni uz druge. ` se obično ne pomiče na kraćinu, npr. *decà*, G. *koñà*, n. *koñi*, *ženà*, *udovàc*, *sramotà*, *zemlâ*, *mogù*, *bolesnà*, L. *po noćè* "po noći" itd. Katkada se takav pomak ipak događa (obično sa zadnjeg sloga), ali ne tako često, npr. *sèlo* umjesto uobičajena *selò*, *žène* (uz *ženè*), *stàklo* itd. Tu se ne čini da je riječ samo o utjecaju standarda ili novoštokavskih govora, to je ipak "organska" tendencija gundinačkoga govora.⁸² U gundinačkom se može primijetiti unutarnja tendencija k razvoju ` u vidu toga da se u prednaglasnim slogovima (npr. u riječima kao *topìti*) katkada osjeti trag ` iako se on još ondje nije posve razvio. Konkretni ostvaraj nije još *tòpiti* (a još manje *tòpiti*), ali se polagano nastajanje ` na prvom slogu može primijetiti. Tu bi dakako trebalo još istraživanja, pogotovu eksperimentalnofonetskih.

Stari je slijed ` ~ ` daje ` ~ ako je ` bio na zadnjem slogu, npr. *mláda*, *napíla*, *po mèsu*, *národ*, *ćrno plátno*, *gñízdo*, *láste*, *po dáu*, *umíla*, ali i inače: *mírzjela*, *nasađivali*, *pokíplèlo*, *pokíplèće*, *kúpicu*. No ni čuvanje ` ~ u sredini riječi nije rijetko, npr. *zastíđèla*. Oblici su s prednaglasnom duljinom i ` na zadnjem slogu sasvim iznimni, npr. G. *mlikà*. Povremeno se javljaju i prijelazni oblici kao *zadívño*. Akut nakon prednaglasne duljine redovno prelazi u ^, što je uobičajeno u mnogim današnjim posavskim govorima, npr. *snímàne*, g. *koláčà*, *píšti*. ~ se može fakultativno zamijeniti s ^ u svim položajima (ali obrnuto nije moguće), imam npr. zabilježeno *đivi*, ali *zadivi*. ` se može izgovoriti i kao "tromi" ", što nije neobično u Posavini (npr. *krmáču*). Svi se slogovi, dakako, dulje u predsonantskom položaju (ako je slog naglašen, dobiva se ^), npr. *sír*, *jesâm*, *dòbār*.

Dugi naglasci obično čuvaju staro mjesto naglasaka (usp. I. *vodòm*, *muški posò*). No i tu katkada dolazi do povlačenja naglasaka, npr. *zòvè* umjesto uobičajena *zovè*,

⁸² Iako, dakako, poticaj za razvoj novoštokavskih uzlaznih naglasaka uvijek na kraju dolazi od novoštokavskih govora, mogli bi se ipak razlikovati govori u kojima su novoštokavski naglasci već postali dio unutarnjih tendencija u razvoju naglasnoga sustava i oni u kojima su novoštokavski naglasci "strano tijelo", tj. konkretni posuđeni prozodijski ostvaraji (posljedice prebacivanja kôda).

kòpā se umjesto obična *kopā* itd. Status je tih alotona upitan – lako je moguće da je u tim slučajevima riječ zapravo o prebacivanju kôda, odnosno o naglasnim posuđenicama iz standarda/novoštokavskih govora. Sekereš (1977c: 187) gundinački navodi kao jedan od najarhaičnijih naglasnih sustava (npr. s naglascima kao *vīnō*), što se s ovim našim podatcima (dobivenim od više starijih informanata) ne slaže.

Zanaglasne se duljine sporadično krata, kao što je uobičajeno u Posavini danas, npr. *ūmrē*, I. s *koprīvōm*, G. *rakijē*, *īdēm*, *svāđajū*, odr. pridj. *drāgā*, ali g. *nōvāc*, *čēkajūci*, *zavēzāno*, *īmāmo*, *bōlēst*, *pokīpī* (i *pokīpī*), *gōnīm*, *ugōstīmo*, *znāčī*, *po nōvōmu* itd. Uobičajeno se, primjerice, krati druga zanaglasna duljina, npr. *narēzānōg*, g. *Gūndinācā*, g. *jābūkā*, g. *kalōtīnā*, *odgovārā* itd. Ipak, zanaglasne se duljine u Gundincima čuvaju bolje nego u nekim drugim posavskim govorima.

Preskakanje je naglasna dosta često (uključujući i tipično posavske primjere gdje se preskakanje etimološki ne očekuje), npr. *nā utvāj*, *ī šestero*, *dō zīda*, *ū kolo*, *ū glāvu*, zatim tipično posavsko preskakanje u primjerima kao *ū leto*, *zā leto*, *ū Zāgreb*, *īz Zāgreba*, *ū Zāgrebu*, *nā Badhāk*, *ū čošak*, *ū bereku*, *nā pēhžer*, ali i u *Brōd* (također i *ū Brōd*), *īz Đākova*, *bez snīga* itd.

Gundinački razlikuje *č* i *ć*, *v* je frikativno, *ě daje *īlje* (*sjedīmo*, ali *ponīla*),⁸³ a *-li-* i *-ni-* daju *-lī-* (često) i *-nī-* (ne tako često) ali uz iznimke (npr. *soļiti*, ali *veselīti*, *zamīnit*, ali *činīti*). U gundinačkom govoru *-je-* < **-ě-* uzrokuje treću jotaciju (*đecā*, *pokīplēlo*, *ozdrāvlet*, *lečēla*), *h* obično nestaje (*krū*, *grā*, *strā*, *snā* "snaha", ali L. u *kūhīne*). Dugi *ē* i *ō* su katkad fonetski diftongizirani, ali na malo čudan način – imam, primjerice, zabilježeno *grūōžde*, *gūōd* (ime mjesnoga festivala), *nā gūōd* (2x) i *mīeso* (uz *po mēsu*),⁸⁴ no također i *pōdnēq* "podne", G. *vodēq*, *posōqū* (uz *posō*), 3. mn. *ronēq* (uz *ronē*) itd. Potrebno je više građe.

I u Gundincima se, kao i drugdje u Posavini, lako mogu naći arhaični naglasni obrasci u imenskoj sklonidbi. Navodimo samo neke: *cīglanā* – n. *cīglane*, *na ležājima*, *po govōru*. Kao i što je obično u Posavini, javljaju se lokativi jd. srednjega roda kao *po mēsu*. Zanimljivo je da iz Gundinaca imam zabilježene nominative množine *zvonā*, ali *drvā* iako je u Posavini često baš *drvā* (npr. Glogovica) prema *-ā* u drugim oblicima (usp. u Sikerevcima i *zvonā* i *drvā*).

Dubočac

Govor je Dubočca inovativan u usporedbi s drugim posavskim govorima. Kao i neka druga sela uz Savu zapadno od Slavenskoga Broda (primjerice Slavonski Kobaš), i Dubočac ima neke osobitosti koje ga odvajaju od drugih posavskih govora (primjerice leksik – npr. postojanje glag. *musti* umjesto *dojiti*).

" se u Dubočcu uvijek povlači, npr. *vīno*, *krīlo*, *lice*, *krzno*, *pīsmo*, *plātno*, *vēslo*, *rēbro*, *stāklo*, *sēdlo*, *gōvedo*, *kōpito*, *kōrito*, *ōdoše*, *pōmust*, čak i na prijedlog/česticu *nē vidi*, *zā kišu*, l. *ū svatovim*, *nē postīm*. Rijetke su iznimke kao *zamjēra*. Dugi naglasci često ostaju na starom mjestu, npr. *donīt*, *prodā*, G. *vodē*, G. *lozē*, *Svilāj*, *držīm*, *blagosivā*, *prodā*, ali se mogu i pomaći, npr. *rōnīm*, *rōjē*, *zā zdrāvle*,

⁸³ Usp. i sekundarni jat u primjerima kao *sjeromašniji* te uobičajen ekavizam u *čoēk*.

⁸⁴ Ivšić 1913/I: 179 bilježi diftong *je* za Gundince.

G. *zèmlĕ*, *gòdĭ* (i *godĭ*), *lòvĭm* (i *lòvĭm*), g. *kokòšĭ*. Javljaju se i prijelazni oblici kao *lòvĭm*. Zanaganlasna se duljina, kao i obično, sporadično krati, usp. n. *čĕlā* i *čĕlā* (različiti informanti), *nĕudāna*, *čĕprkālĭ*, *sĕrĕ*, *pālĭ*, *pĕrād*, *kùkāmo*, *gnòjĭva*, ali g. *krāvā*, G. *sūšĕ*, *čĕtvĕtĭ* itd. Prije *ĕ* se može javiti i prednaglasna duljina, npr. g. *cĭvā*, *žārĕ*, *žārĭ* (i *žārĭ*). Druga se po redu zanaganlasna duljina redovno krati, npr. g. *bĕdārā*, g. *kòlĕnā*, g. *pātākā*, g. *rākōvā* itd. (no vidi gore i g. *krāvā*). Neoakut se fakultativno može promijeniti u *ĕ*, npr. *strāža* i *strāža*. Preskakanje je naglasaka često – npr. *ŭ blato*, *ŭ kolo*, *nā mōre* (ali *na mōru*), *nā brdu*, *ŭ zemlĭ*, *pò polĭ*, *ŭ poĕe*, *pò svĭne*, *přĭ svĭtom* "pred svijetom", *jŭtro* i *večĕr*, *ĭ dān dānas*, *nā što*, ali usp. i *na stān*, *od ōlova*, *za vòdu*, *od grōma*, *po dĕvet*. Naši se naglasni podatci za Dubočac poklapaju sa Sekerešovim (1977c: 188).

Č i *ć* se razlikuju, dugo *ĕ daje *ĭ*, a kratko *je*, usp. *tĭlo*, *sĭno*, ali *tjelĕsa* (javlja se i sekundarni jat, npr. *vĕme*), *tĕme*, *v* je frikativno, *b* obično nestaje (*kŭvām*, G. *krŭva*), dugo je *ā* često zatvoreno (*māst*, *tĕlād*).

U Dubočcu je zanimljiv naglasak *sĕčĕān* (prema *lĭpān*). Čuvaju se stari naglasni obrasci kao *ukrásima*, *u mladòsti*, l. *nā ovi sĕli* (a ne **sĕlĭ!).

(Slavonski) Kobāš

Govor ima uobičajen peteronaglasni sustav i nenaglašene duljine. " je najčešće "kanonski", kratak, ali se javlja katkad i "tromi naglasak" ". Govor je Kobaša dosta inovativan po tome što često povlači " i iz sredine riječi, dok je npr. arhaičan po dosljednu čuvanju neoakuta iza prednaglasne duljine i po čuvanju zanaganasnih duljina u pozicijama gdje to i nije tako uobičajeno u Posavini, npr. kod određenih pridjeva – npr. *tŭpŭ*, *dřskŭ*, *břzŭ*, *tvřdŭ*, *gŭlŭ*, n. *cřnĭ*, *tĕškĭ*, *rādōsnŭ*, *vĕselŭ*, *kŭni vrānĭ*, *cřnĭ*, G. *kŭcĕ*, n. *sĕlā*, *čŭjĕ*, *mĕlĕ*, *stārijĕ*, *sĭnŭc* itd. U većini se govora u tim oblicima duljine krata. Usp. kraćenje i u Kobašu: g. *sĕlā*, n. *vĭnā*, g. *ŭlĭcā*, *snŭjĕ*, *plŭjĕ*, *kŭjĕ*, *šĭjĕm*, *sākrijĕ*, *lāžĕ*, *pŭstĭ* (ali *lŭžĭ*), n. *slĭpĭ*, *predājĕm*, *kāžĕ* itd. Od triju starih naglasaka, samo se *ĕ* ne povlači (*letĭ*, *piščĭ*, *gorĭ*, *mučĭ*, *ječĭ*, *grmĭ*, *bižĭ*, *bolĭ*, *počĕću*, *ozĕpst*). Javljaju se doduše i oblici kao *lŭvĭ* uz *lovĭ*, *bŭrĭ* uz *borĭ*, *sŭdĕ*, *vŭcĕ*, ali tu je možda riječ o prebacivanju kŭda. Oblici *pĕku*, *zŭvu* su vjerojatno analogijom prema drugim licima u prezentu (*pĕcem*, *pĕčeš*, *pĕče*, *pĕčemo*, *pĕčete*; *zŭvem*, *zŭveš*, *zŭve*, *zŭvemo*, *zŭvete*), usp. i *sĭku* prema *sĭcem*, *sĭčeš*, *sĭče*, *sĭčemo*, *sĭčete*. Za povlačenje " i *ĕ* usp.: *glāva*, *nŭga*, *dālek pŭt*, *cvĕno*, *prŭcelavĭo*, *lŭpata*, *mŭtika*, *ŭlĭla*, *piščācĕl* *piščācĕ*, odr. pridj. *tāštŭ*, *glātĭki*, *čĭstŭ*, *tŭdĭ* (2x). Može se čuti i stariji naglasak - *snovāt*, *sovāt* "psovati" (usp. *kŭpat*), *držāt gorkŭ*, pa i *prebacĭvāt*, *jĕčāt*, *jŭkātĭ*, kao i dvostruki naglasak – *bižāt*. Akut se nakon prednaglasne duljine uvijek čuva, što je inače dosta rijetko u Posavini, usp. G. *glāvĕ*, g. *iza lĕdā*, *mřzĭ*, *šŭmĭ*, *zašŭmĭ*, *jĕčĭ* (i *jĕčĭ*), *klĕčĭ*, *kĭpĭ*, *pokĭpĭ*, *zašŭtĭ*. Neobično je da je govora tako inovativan što se tiče povlačenja " , ali tako arhaičan što se tiče čuvanja *ĕ*.⁸⁵ Za preskakanje naglasaka usp. *ŭ lŭv*, *zā dicu*, *nālĭvo*. Za predsonantsko je duljenje vidi: *lān* (analogijom i G. *lāna*), *čĭtāv*, *zdĕn* (*zdĕna*, *zdĕno*) "studen", *dĕbĕl* (*dĕbela*, *dĕbelo*), *ridān* (konj), *šĕplāv* "hrom", *zĕlĕn* (*zelĕna*, *zelĕno*), *gŭtŭv* (*gŭtova*, *gŭtovo*), *sŭrŭv* (*sŭrova*, *sŭrovo*), *sŭrŭv*

⁸⁵ To je Ivšićeva (1913/I: 147) VII. grupa s *rŭkŭm*, ali *nŭsĭli*, gdje spominje Kobaš (i Dubočac!).

(*širova, širovo*). Takva se duljina često uklanja analogijom: *sän* (prema G. *snä*),⁸⁶ *šäv* (prema G. *šava*), *stär* (prema *stära, stäro*), *đim* (prema G. *đima*), *pün* (prema *püna, püno, püni, püne*), *pògan* (prema *pògana, pògano*), *zdräv* (prema *zdräva, zdrävo*), *kòñ, spör* (prema *spöra, spöro*), *zrìl* (prema *zrìla, zrìlo*), *mìl* (prema *mìla, mìlo*), *növ* (prema *növa, növo*). Naš se opis naglasnog sustava više-manje poklapa sa Sekerešovim svrstavanjem (1977c: 188).

Č i ć se razlikuju, *v* je frikativ, *h* se gubi, ali nedosljedno (npr. *süv*, ali *tix*), dugi su *ē, ā, ō* uglavnom zatvoreni (ali ne previše), tj. *ē, ā, ō* (*zèlèn, čitäv, stärošt*), govor je ikavski (*mlit, čòik* "čovjek", *jìlo, ništa* "n(j)ešto", *lip*).

Zanimljiv je naglasak ě-glagola u Kobašu. Kod glagola se s kratkim (i pokraćenim) korijenom naglasak uvijek veže za korijen kada je glagol prefigiran: *gorì – izgorì, bižì – rāzbizē, bolì – rāzbolì, držì – zādržì, grmì – zāgrmì, vrišćì – zāvrišćì, letì, letìmo – polētì/pòletì, òdletì, škripì – zāškripì, smrdì – zāsmrdì, vrtì – zāvrtì* itd. Kod glagola se s dugim korijenom pak naglasak ne veže za korijen kod nekih prefigiranih glagola (*kīpì – pokīpì, zašūtì, šūmì – zašūmì*), dok se kod drugih veže (*mīzīm, mīzì – zamīzīm, zamīzì, tīpì – istīpì*). Usp. sličnu pojavu kod glagola kratkoga korijena u Velikoj Kopanici.

U Kobašu je prezentsko tematsko *-e-* u n. p. C uvijek kratko (*zòvem, pèčēš, krádem, síčem*), a naglasak je u množini ujednačen (*pèčemo, zòvemo, síčemo*, čak i *pèku, zòvu, síku*). Ivšić 1913/II: 95 bilježi za Kobaš *uzēla*, dok ja imam zabilježeno *pròklēla*. Bit će da je naglasak u međuvremenu ujednačen (prema *pròklēlo*). U Kobašu je danas naglasak ujednačen i u *dāo, dāla, dālo, dāli, dāle*, gdje je *dāla* prema ostalim oblicima umjesto *dāla.

Davor

Davor (bivši Svinjar) je mjesto u zapadnoj Posavini, u blizini Orubice. Govor ima peteronaglasni sustav s mnogo povlačenja naglaska.⁸⁷ " se uvijek povlači s kraja riječi: *kòza, vòda, óvca, u Sávu, odnēse, kùruz* "kukuruz", *visòko, četvèra*, ali i *lònāc*. U sredini riječi pomak nije okončan pa je dobiven dvostruki naglasak - *lòpāta, mòtika, kòpìto, sàkrìo* (2x), ali i *kòlino, kùruzi, kòšuta, vèčera, ù kućama* (ali u *kùci*), *lānenu ròbu*. Dugi naglasci mogu ili zadržati svoje stare mjesto ili se mogu polupomaći (dvostruki naglasak): npr. g. *lopāt*, G. *zemlě*, G. *sestrè*, g. *zvizdì*, g. *vlasì*, g. *grmì*, *pečēm*, ali i g. *kòlib*, G. *čèlè*, G. *kòzè*, I. *kòsòm*, *plètēm*, *lètì*, *sùdē* itd. Što se povlačenja s duljine na duljinu tiče, vidi primjere G. *glávē*, I. *túgòm*, *jéčì*, *kléčì*. Kao što je uobičajeno u Posavini, zanaglasne se duljine mogu skratiti, pogotovu nakon *~*, usp. odr. pridj. *glādnō, tēškō*, n. *sělā*, n. *vīšjā*, *dōjdē*, *sīčām*, *razmīšlā*, *kvārē se*, n. *mālì*, *ne kážēmo*, ali i *glādān*, *pījēm*, *krījē*, *šijēm*, *vījē*, *bērē*, n. *mīstā*, G. *kūčē*, *kròmpīr*, *pred čīkvōm*, g. *gòđīn*, g. *kūrūz* itd. U drugim se posavskim govorima u ovim oblicima duljina često gubi. Za duljenje ispred sonanta usp. *tāvān* (3x), *jedān, sān, đim* (G. *đima*), *rōj* (G. *rōja*), *bōr* (G. *bōra*), *stār* (*stära, stäro*), *tkāne, slòbodān*

⁸⁶ Vjerojatno zbog težnje da nepostojano *a* bude kratko.

⁸⁷ Govor je naše informantice iz Davora puno manje arhaičan od onoga koji za Davor bilježe Ivšić (1913/ I: 147) i Sekereš (1977c: 187), gdje među ostalim ima *nosìli* i *rūkòm*.

(*slōbodna*), *gādān* (*gādna*, *gādno*). Za preskakanje naglaska usp. *iza lāna* (: *lān*), *iz Broda, ōd Broda, ōd glādi, bēs krompīra, ū grlo, ū poļe, ū zoru*, ali *na bŕdo*.

Razlikuju se *č* i *ć*, *v* je frikativno, *h* se gubi (usp. *mūja* "muha"), odraz je jata ikavski (*klišća*, *mīsto*).

U Davoru su zanimljivi naglasci glagolskoga pridjeva radnoga kao *bio*, *bila* (3x), *bilo*, *bili*, *bile*; *dāo*, *dāla*, *dālo*; *brāla*, s neoakutom u ženskom rodu (usp. *tkāla*, *sākriō*), kao u obližnjoj Orubici, Sičama i Magić Maloj i kao u kajkavskom. Neobično je što Ivšić (1913/II: 96) bilježi za Davor *počēle*, *uzēle*, *umīrle* (ujednačeno prema *počēla*, *uzēla*, *umīrla*), dok ja imam zabilježeno *pōčēla*, *pōčēlo*. Da bi se *počēla* moglo promijeniti u *pōčēla* nije neobično (iako je čudno da bi prvo *č* bilo poopćeno svugdje osim u m. r. pa da bi se naknadno opet poopćio svugdje naglasak m. r.), osim što bismo u Davoru očekivali i polazišno *počēla itd., a ne *počēla. Osim toga, Ivšić (1913/II: 97) bilježi i oblike *dāla*, *brāla* koji su sasvim sigurno netočni. S obzirom da neće biti da je neoakut u glagolskom pridjevu radnom mlad (s obzirom da je to izoglosa koju Davor dijeli s drugim susjednim mjestima), bit će da je tu Ivšićevo bilježenje pogrešno (usp. i krivo bilježenje za Orubicu).

Neobičan je naglasak *bērē* u Davoru prema uobičajenom posavskom *berē* (usp. u Orubici *berēm*). Zanimljivi su opet i prefigurani *ě*-glagoli, usp. recimo *kīpī* – *iskīpī*, ali *mīrzī* – *zamīrzī* (prema kratkima *grmī* – *zāgŕmī* ili *lētī* – *pōletī*).

U Davoru je najzanimljivije dosljedno čuvanje kraćenja imenica dugoga korijena *ā*-osnova u dativu/lokativu/instrumentalu množine. U hrvatskim se govorima obično čuva samo *rūka* : *rūkama*, dok je u ostalim slučajevima duljina ujednačena (*glāva* : *glāvama*).⁸⁸ U Posavini se može naći više primjera (usp. u Donjoj Bebrini *svīna* – o *svīnāmā*, Orubica *svīna* – *svīnāma*/*svīnāma*, *grānā* – *granāma*/*grānama*, *na rukāma*, *glavāma*/*glāvāma*),⁸⁹ ali nigdje osim u Davoru dosljedno. Treba dakle napomenuti da se u Davoru kraćenje događa uvijek i to i u n. p. B i u n. p. C, što je posebno bitno.⁹⁰ Primjeri za n. p. B: *trūba* – *trūbu* – n. *trūbe* – *trūbāma*; *kūma* – *kūmu* – n. *kūme* – *kūmāma*; *ūzda* – *ūzdu* – n. *ūzde* – *ūzdāma*; *žūna* – *žūnu* – n. *žūne* – *žūnāma* itd. Primjeri za n. p. C: *glāva* – *glāvu* – *glāve* – *glāvāma*; *strāna* – *strānu* – n. *strāne* – *strānāma*; *grēda* – *grēdu* – n. *grēde* – *grēdāma*; *vŕba* – *vŕbu* – n. *vŕbe* – *vŕb* – *vŕbāma*,⁹¹ itd. Svi će primjeri biti navedeni u kojem budućem radu.

Glogovica

Glogovica je selo iznad Broda. Naglasno nije jako arhaično. " se povlači u svim položajima, a fakultativno se povlače i dugi naglasci (pitanje je koliko tu ulogu igra prebacivanje kōda). Zanaslasne su duljine, kao i drugdje, sporadično pokraćene, a neoakut se može fakultativno promijeniti u *č*. Primjeri – za *č*: *živina*, *postelīna*,

⁸⁸ Usp. Kapović 2003: 26-27 za to kraćenje.

⁸⁹ Zanimljivo je da sam oblike sa skraćenim korijenom iz Orubice dobio od mladoga govornika (u dvadesetima), a od sredovječne sam žene (u četrdesetima) dobio mlađe oblike s unesenom duljinom.

⁹⁰ Za to vidi Kapović 2005c: 37. Davor je jedan od govora koji pokazuju da se kraćenje u višesložnim oblicima pravilno događalo i u n. p. B i u n. p. C.

⁹¹ U Orubici je to n. p. B (*vŕbā*, *vŕbū*, n. *vŕbē*), kao i u Oprisavcima (*vŕba*, *vŕbu*, n. *vŕbe*), ali je u Sikerevcima n. p. C (*vŕbā*, *vŕbu*, n. *vŕbe*) kao u Davoru

ne mògu, čelo, sèlo, Bàraha, gòvedo, nè more, ù grlu, dò dnaldo dnà, nà kraju (ali u ràtu), na vřpu "hrpu" (rijetke su iznimke tipa ovàko, uz ònako ili n. drvà); za ˘: glíto "dlijeto", díte, gúvno, góvno, písmo, G. lónca; za neoakut: bolē me, od jednōg, safūn "sapun", napāst, G. daskē, vrtī, natraškē, ali s ˘ > ˘: neudāvāna, šešīr/šešīr, obūc; za ˘: upō (ali i išpō); dugi naglasci s pomakom ne ròdī, G. zèmlē, zīmūs, dřžīm, kàbō "kabao"; dvije duljine zaredom: g. ústū, G. zímē itd. Čuvanje duljina: ištkāno, òkovāno, tēlādi, dīvlāč, rēknēte, ātār; pokrata duljina: zapālīm, zanimā, g. nōgū, g. rùkū, od bēdārā, g. sēdālā, g. krāvā, g. lāstavicā, G. zgrādē, tērā (ekavizam). Za preskakanje naglasaka usp.: ù rēd (ali iz rēda), ù srce (ali od srca), ù šamac, ùjutru, dò drugōga, ali u břdu, na břdo, u blāto, oko Brōda, iz grāda, preko svīta "daleko", do dēvet. Sekereš (1977c: 187) svrstava Glogovicu u arhaičniju naglasnu skupinu.

Č i ć se razlikuju, v je aproksimant, odraz jata je uobičajen ikavsko-jekavski po dužini (ždrīlo, tīlo, jēlo, vīdet, dakako i vīeme), usp. i ekavizam čōek.

U Glogovici, kao i drugdje u Posavini, nalazimo vrlo slobodan naglasak u imenskim naglasnim paradigmama, npr. L. mjesēcu, u kamēnu, g. golubóvā. Zanimljivi su i naglasci gōre, dòle (i za smjer i za mjesto) prema stand. hrv. gōre, dōlje.

Beravci

Beravci su selo istočno od Broda. " je ondje u sredini ili očuvan ili prelazi na prethodni slog kao ˘ (iznimno se " može čuvati i na zadnjem slogu). S kraja je povučen. ˘ se također razvija u većini slučajeva, uz neke iznimke – kao rijetka se varijanta slijed ˘ " čuva čak i na kraju riječi. Dugi su naglasci također ili na starim mjestima ili se povlače (čak i na prednaglasnu duljinu). Neoakut fakultativno može prijeći u ˘, a zanaglasne se duljine sporadički krata. Primjeri: stolōvi, bogāto, nesrēču, djecā su, Ižimāča (mjesni festival), gotōvo, iskāti, ubōlalūbola, nadīmat/nādīmat, starāčki, pomēla (ali pōmeli), uplēlalūplela, ispēkla, ne mogū se, ukrāstilūkrasti, s povlačenjem izbjevla, pōbila, blūvala, izbrijati se, se začujē, s dvostrukim naglaskom dōdāti, kōvāti, izbječī/izbječī, òrāče "orat će", također rjeđe i otplēst, odvēst, drvā (nx). Za ˘: páse, rúcak, dúbili, bíla sam, ukládi!, mórājū, ali i čūkō, svīnjā, vāšār. Za duge naglaske usp. kolebanje potepēm/potēpēm/potēpēm, uberēmō/bērēmō, pletēm/plētēm, pečēm/pečēm, odnūt/ōdnūt ću, perēmō/pērēmō, te povučen naglasak u bōdū, bēriū, ūbō, ubōdēm, donēsē, donēsū. Staro mjesto kod dugih naglasaka: od kavē, uberēte, tečē/potēčē, uberēmō, metēm (ali pomētem), metēmō, pletēm/plētēm, zapletē, vočē, ubō je, posō. S promjenom akuta u˘: pometēmō, prodřt(i)/prōdřt(i), dūbi se, odvezēmō, odvedēmō, donesēmō, porīm/pōrīm. Primjeri s očuvanom zanaglasnom duljinom: zāpōčēla, trājēmō, dīmniāk, iz būnāra, grābīmo, pōčēlal pōčēla, prōdrō, pōgrebō, pōgrebāli, imāmo/imāmo, iščēmo, ūmīrla. S pokratom: dōdāli, trājēm, Bādniāk, izbjevnēm, bījēm, brījēm, obrījō, būdēm, pōčmēm, čūjēm, razgovārāš, mōgū. Za duljenje ispred sonanta usp. ječām. Za preskakanje naglasaka usp. kōd boga, ù jesēn, ali za zīmu, u lēto, na stān Sekereš (1977c: 187) svrstava u najarhaičniju naglasnu skupinu. Naši podatci pokazuju inovativniju fazu.

Č i ć se u govoru ne razlikuju (ovdje pišemo č), osim nekih mogućih ostataka, npr. čūču "čit ću", v je aproksimant osim na kraju riječi gdje je frikativ. Odraz je jata uobičajen ikavsko-jekavski po dužini.

Babina Greda

Babina Greda je selo u istočnoj Posavini. Njegov je naglasni sustav dosta arhaičan. " je iza kračine očuvan u svim pozicijama, tek se sa zadnjega sloga može fakultativno povući kao ` na prethodni slog (no možda to povlačenje nije baš organsko).⁹² ' se u načelu razvija u svim situacijama, a dugi su naglasci u pravilu ostali na istim mjestima iako i tu ima sporadičnoga povlačenja naglasaka (također možda ne organskoga). Kao i drugdje, zanaglasne se duljine sporadično krata. Primjeri: *dobrĭ, oštrā, drskā, niskā, đecā, ženā, mogŭ, veslō, oknō, bedrō/bēdro, perō/pĕro, selō/sĕlo, rebrō/rĕbro, vretenō/vretĕno, golā/gōla, G. mrtvacā (: mrtāvac),⁹³ kiselā, prostō, skorō/skōro, ali čelo. Za ` u sredini: govĕdo, Marija, koļĕno, korĭto/kōrito, živoŭĭna. Za ´: brvno, dlĭto, ghĭzdo, govno, plātno, glāva, prije se govorilo sāmā (vidi bilješku 13). Za duge naglaske: zovŭ, veĭnōm, čudesā, jezerā; muškĭ, kakĭ, velik/vĕlik (sic!, velika/vĕlika), ali niskĭ, divlā. Kraćenje duljina: g. jājācā, g. jĕdārā, se kāžĕ, čuvanje duljina: n. korĭtā, n. ōknā (i ōknā), n. sĭtā, šĕpā, žĕstōk (žĕstokal/žestokal/žestōka, žĕstoko) itd. Preskakanje naglasaka: ŭ brdu, priko brda/priko bĕda, ŭ grlu, ŭ grlolu gĕlo, nā drvo, nā mōre, nā nebo, ŭ oko, nā pamĕt, dō sam ōd srca "dao sam...", nā Badĥāk (nx), ali u blāto, od ōlova. Duljenje ispred sonanta: ōnda, pod pleĕm (: pleĕl/plĕće), u prosĭncu, debĕl (debĕla, debĕlo), gotōv (gotōva/gōtova), řdāv, mrtāv (mrtvā, mrtvō), ōbāl (ōbla), pogān (pōgana, pōgāno), pŭn (pŭna, pŭno), spōr (spōra, spōro), stār (stāra, stāro), sĭrōv (sĭrovā/sĭrōva), slōbodān, zdrāv (zdrāva, zdrāvo), vĕšĕl (veselā/vesĕla), zelĕn (zelenā/zelĕna), bĭstār, dōbār, mōkār, mŭdār, ōštār, ĭtār "hitar", tōpāl itd. Sekereš (1977c: 187) svrstava govor u najarhaičniju grupu. Govor je naših starijih informanata inovativniji.*

Č i ć se razlikuju, v je aproksimant, osim na kraju riječi gdje je frikativ, odraz je jata uobičajen ikavsko-jekavski po dužini (*tĭlo, tĭĕme*). Dugo ā može biti zatvoreno. Glas se u danas u Babinoj Gredi izgovara normalno (prije se izgovarao pomaknuto prema glasu ŭ, usp. Ivšić 1913/I: 121).

U Babinoj su Gredi npr. dosta zanimljivi pridjevi n. p. C kao *mĕkān, mekanā, mĕkano* ili *lāgān, laganā, lāgano* (također i Orubica *mĕkān, mĕkana/mekāna, mĕkano* i *lāgān, lāganā/lagāna, lāgano*).⁹⁴ Potpun će popis pridjeva uslijediti u budućim radovima.

Sapci

Sapci (Sapac) su selo blizu Broda.⁹⁵ U naglasnom sustavu supostoje stari i mlađi oblici. " je u sredini ili očuvan ili prelazi na prethodni slog kao ` . ' se uvijek razvija, čak i kod starih dugih naglasaka. Dugi su naglasci također ili na

⁹² Svi su informanti imali i ` uz nepomaknut ` , no to bi svejedno mogao biti "gospodski" naglasak. U spontanom je govoru pred strancima teško pak čuti govor bez prebacivanja kōda. Da bi se doznalo pomiče li se ` doista fakultativno i u najspontanijem mjesnom govoru, trebalo bi najvjerojatnije koga potajno snimati.

⁹³ Točno obrnut odraz od *mĕrtvŭsŭ, *mĕrtvŭsa nego što bi se očekivalo (**mrtvac, **mrt(a)vca)! U Babinoj Gredi su očito postojale (i možda još uvijek postoje, ali ih mi nismo zabilježili) sve četiri varijante pa su dotične dvije zadržane.

⁹⁴ Usp. kod Ivšića (1913/II: 50) samo primjer *lagāna* iz Kaniže.

⁹⁵ Naša informantica je bila starica iz Sapaca koja danas živi u Slavonskom Brodu.

starim mjestima ili se povlače (može biti da nešto od toga otpada na prebacivanje kôda). Neoakut fakultativno može prijeći u $\acute{}$, a zanaglasne se duljine često krata. Primjeri: *u Oprisavci, ne mògu, žena, sestřinu kćer, u Sâpcima, pùstila, vòdila*, ali *G. onàka, godište, kakò je tò* (ali *dòbro je*), *izššla, kapřiju, šokica, Uskřsa/Uskrsa, pijàna, u subòtu, kaňžija, pogotòvo* (i *gòtovo*), *kobasice/kobàsice, postòvil/pòstovi, sa sprovòda, velika; u Vránovci, iznùla, lúda, izgovòrila, posú'd'la*, a. *nóže*, aor. *próđe*; *onâj, Svilâj, Ilíne, G. Topòla, Čaglín* (ali *Gàrcín*), *ne sjeđi, pečē, bolí*, ali *zòvē, jùčēr, smřđi, òstò*. Promjena $\tilde > \acute{}$: n. *vrâtâ/vrâtâ, râđimo*. Pokrata zanaglasnih duljina: *za nři(j)â*, g. *třjâ, sřši, prřčâm*, čuvanje zanaglasnih duljina: *řjâk, vinògrâdi*. Preskakanje naglaska: *sâ zlàtom, nâ ũši, ũ Bròd, ũ sřidu, ũ grâd, ũ goste, nâ prvò*, ali *u ũhu, u šēst, u pòla sēdam, u dēset, na zřimu, za pòst, u krũg*. Za duljenje ispred sonanta: *Svilâj, sa sřròm, ònda*.

U govoru se $\acute{}$ i $\acute{}$ razlikuju, *v* je frikativ, a odraz je jata uobičajen ikavsko-jekavski po duljini.

U Sâpcima su zanimljivi posvojni pridjevi: *ženino/žēnino*, ali *ženin* (2x) (sic!). Usp. još i *sestrino, Périna, snajino/snajino*. Naglasak *ženin* pored *ženino* izgleda kao miješanje dvaju obrazaca (usp. i Ivšić 1913/II: 48), usp. u Sikerevcima *snajin, snajinâ, snajinò, snajinř* (prema *snâ, snâju*, n. *snâje*), *ženin, ženinò* (prema *ženâ, ženù*, n. *ženē*), ali *sestrin, sestřino* (prema *sestrâ, sestřu*, n. *sestrē*), a u Davoru *snâjin* (sic!), *snâjino* (prema *snâja/snâ, A. snâu*, n. *snâje*), *sēstrino* (prema *sēstra, sēstru*, n. *sēstre*).

Oprisavci

Oprisavci su selo kraj Slavenskoga Broda.⁹⁶ " se uglavnom povlači na kračinu sa zadnjega sloga, rjeđe i s unutrašnjega (javlja se i tromi naglasak "). ' se razvija u većini slučajeva (čak i u slučaju staroga dugoga naglaska). Stari se dugi naglasci također mogu rijetko povući iako u načelu ostaju na svom starom mjestu. Neka su povlačenja možda posljedica prebacivanja kôda. Zanaglasne se duljine po običaju sporadično krata (druga zaredom redovno). Primjeri: *đēca, dòbro* (ali *dobrò je*), *pamētna, bolēsna*, zabilježio sam samo *sestrē* jednom s dočestim nepomaknutim naglaskom; *cína, strâna, prřcalo, národa; odòšmo, potřgaše, kolēba* "koliba", *gotòvo, rodila, stolòve, čoškòve, četiri, konòpla, kobila, rakita*, ali *ožēnio/žēnio*, g. *Sřēdanâcâ, gòmila, bēsveda; kaki; donesē, Antũn, G. đecē* (nx)/*đecē*, G. *zemļē, G. metļē, od živinē, rodi, boli, zovē, I. ženòm, G. topolē, G. vodē* (i *vòdē*), ali G. *planinē*. Čuvanje duljine: *merišũ, aor. ũgrize, aor. nâvũče, nâgomilâno, vèlikòga, gòvòr, đēvēr, kamâra kukũružnâka*, kraćenje duljine: *dočēkâ*, g. *gòđinâ, g. mlâđikâ, u Oprisâvcũ/Prisâljci, G. klâdē, nòšim, ne kâžũ, donâšò, nakũpi, napřavũ, umiri, zavēžâna* itd. Za $\tilde > \acute{}$: G. *òsmē, opâli*, ali *sēdmē*. Za preskakanje naglaska usp.: *ũ goste, priko neba, nâ nebu, ř dân i nòc, ř pò, ř trř, nâ glâvu* (i *glâvu*), *nâ rũku* (i *na rũku*), *nâ zřimu, nâ zemļu* (2x), *ũ zoru, nâ dasku* (i *na dâsku*), *nâ nogu* (i *na nògu*), *ũ poļē, nâ poļē, řz oka, nâ rēd, nâ vrât, zâbio se dò vrâta ũ zemļu, ũ goru pò vodu* (zajedno izgovoreno), *nâ vrâga, òd boljēga, řz drugò*, ali *od živa čovjēka, u*

⁹⁶ Naša informantica je bila starica koja se rodila i živjela u Oprisavcima, a danas živi u Donjim Andrijevcima (tj. Andrejevcima).

břdu, na snġg, u srġdu, u Brōd, u vġle. Prema Sekerešu (1977c: 187) govor ima nešto arhaičniju akcentuaciju od ove gore opisane.

U govoru se *č* i *ć* razlikuju, *v* je frikativ, a odraz je jata uobičajen ikavsko-jekavski po duljini (*stġna*, ali *mġġera, đġġd*), *h* se gubi (*ōra* "orah").

I u Oprisavcima se dobro čuva pomičnost naglaska u n. p. C, navest ćemo nekoliko primjera: ž. r. *bolġsna* (usp. *dōsta nāroda bōlesna*), ž. r. *pamġtna; tġkutovi – tekutōvā, strġšlenovi – strġšenōvā, sinōvā, zidōvā, cripōvā, g. đavōlā* itd.

Šljivoševci

Šljivoševci se nalaze u Podravini, južno od Donjeg Miholjca. Prije 50 su godina stariji stanovnici u Šljivoševcima još imali četveronaglasni sustav (Sekereš 1977a, 1977c: 189) - *˘, ˘, ˘, ˘* pri čem je nepostojanje *˘* bilježito za sjever slavonskoga staroštokavskoga dijalekta (tj. za Podravinu). No već je onda (tj. 1960. godine kada je Sekereš proveo istraživanje) primjećeno da mlađi govornici imaju *˘* u svom sustavu (a *˘* se pomalo probijao i kod starijih govornika). Danas naša informantica rođena 1931. godine (dakle pripadnica najstarije generacije) ima posve čvrst peteronaglasni sustav tj. *˘* u njemu ima čvrsto mjesto iako u samom sustavu ima dosta kolebanja – javljaju se najstariji, stariji i mlađi ostvaraji usporedno, a isti se oblici često mogu izgovoriti na više načina. Takva nam je informacija dosta bitna za proučavanje povijesti štokavskoga naglaska jer nam pokazuje da se primjerice *˘* mogao na očekivanim mjestima razviti naknadno. Usp. primjere *vōda, sġlo, u sġlu, vretġno, imġna*, ali i *kopāt, oprāt* sa starijim naglaskom te *rešġto, čōvġek* (sa standardnim *-je-*), *Bōžġć, dōnese* (prezent),⁹⁷ *zōve* (*zōveš, zōvemo, zōvete, zōvu*, ali i *zōve*) sa starijom retrakcijom koja je davala *˘*, a ne *˘* (jer ga prije u sustavu uopće nije bilo). Naglasak se *˘* razvija u svim položajima - *glāva, glādna sam, trġsemo, tūčġmo, kázati, rāditi* itd. Dosta je kolebanja u sustavu – usp. I. *ježġkom, imāli, vratġlo* (naprava), *kalotġne, trovātġ, kobġla, posvetġlo, u želūcu, dogovorġli, svekrġva, metġli* "metnuli", ali i *pšġnica, mōtika, gōtovo, lōpātā/lōpata* pa i *nġ možem* itd. Dugi se naglasci također povlače - G. *vōdġ, G. glāvġ, lōvi* (bez zanaglasne duljine!) < **lovġ, đġvōjke*, ali je tu ipak vjerojatno riječ o "gospodskom" govoru. Usp. i nepomaknuto *donesġmo, bolġ, pripovġtka, udāla, načġt, izāč, drukġġ je, nemōj, onā*.⁹⁸ Usp. za akut na prvom slogu *it* "ići", *kūpġ, kāžġ, klġtva, grāđa, sūša* itd. Naglasak se *˘* često ostvaruje kao *˘* (*rāt, čūdō, Bōžġć*), a *˘* se povremeno mijenja u *˘* (npr. n. *rġbra* uz *rġbra, vġno/vġnolvġno*),⁹⁹ ali ne prečesto. Zanaglasna se duljina javlja uglavnom kod novoštokavskoga povlačenja naglaska – npr. *zvōnār*, inače rijetko: *grġbenāli, mōtāli*, n. *břdā*, ali i *brdālbřdā*). Slog se ispred sonanta u zatvorenom slogu dulji u *˘*, npr. *tkāġna* < *tkāġnja, G. *maščġenke*, što je bilježito za Podravinu. Za preskakanje naglaska imam zabilježeno samo *prġd veġe*, ali *na vlāk*.

⁹⁷ Pomak kao *donesġ > *dōnesġ* je bilježito podravski, ali pripada starijem sloju retrakcija. Njime se mogu objasniti i naglasci *zōvemo, zōvu* ako nisu analogijom prema *zōveš* itd.

⁹⁸ Nepomaknute sam duge naglaske bilježio u načelu u spontanu govoru (iako je i ondje bilo naglasaka kao *apġtġt*, no to je "učena" riječ).

⁹⁹ Neoakut analogijom prema množini ili možda ostatak *˘* kod kakva staroga pomicanja?

Glas *h* obično nestaje, *č* i *ć* se razlikuju, *v* je aproksimant, a odraz je jata ekavski (*lěp, těsto, crěvo, mlěko, těo* "htio", *pěške*, usp. i sekundarni jat u *věme, veměna*).¹⁰⁰

U Šljivoševcima je zanimljiv naglasak glagolskih pridjeva radnih kao *bïo, bila, bilo; dăo, dăla, prăla*, ali sekundarno *prălo, zvăla*, ali sekundarno *zvăle, zvăli*¹⁰¹ (ujednačeno *pöpila, năčela, pöčela*,¹⁰² ali *udăla*), gdje se akut u ženskom rodu poklapa s jugozapadnim posavskim selima (Siče, Magić Mala, Orubica, Davor) i kajkavskim. Nesumnjiva su naglasna izoglosa s kajkavskim množinski naglasci kao *rěbra, rešěta, vretěna, neběsa, čuděsa* (ali *iměna, raměna, veměna!*).¹⁰³ Zanimljiv je i glagolski naglasak *zasnúje*.

Batina

Batina jest na sjeveru Baranjeten njegov govora pripada sjevernomu, podravsko-baranjskomu dijelu slavonskoga staroštokavskoga narječja. Staroštokavski je govor Batine danas gotovo izumro (vidi gore). Govor ima četiri naglaske - ` , ˆ , ˜ i ´. Nema naglaske ` (što je bilježito za sjever slavonskoga dijalekta) – usp. *gláva, dúša, čórba, vríme, sáhala*, ali *sělo, dalěko, ulipšat, testěra, topála* "topòla", *snāja, dălek, dŕžat, sđdit* "sjěditi". ` se dakle povlači sa zadnjega sloga kao ´ ili ˜ na prethodnom slogu, ali uz nekoliko ostataka kao što su lokativi *na vodě, na daskě*. Naglasak se ´ razvija u svim položajima, usp. *cvítovi*, osim ako se prednaglasna duljina nalazi ispred duljine – *tājš*, g. *pileči nōgā*, g. *dŕvā* (3x), *stđđim se* (akut, jasno, daje ˆ nakon prednaglasne duljine), *pītōv* "pijetao". ` je u sredini stabilan – u *šarāgļe, motika, velika, lopāta, napojō, kašika, košāra, sandūci, pudarīne, vināgrad, kapjiju, dragļāče* "tačke", L. u *prašīne, nečastīvi, lišica*. Za nepočeto ˆ usp. *kogā, čegā, svegā, svemū, onōg, s pačjōm māsti, glavnō*. Neoakut pak nije stabilan i često se mijenja u ˆ, usp. G. *vodē* (i *vodě*), *divōjka, zovēm, grāda, plācu, sūša, strāža*, n. *zvonā* (3x), ali *kovāč*, I. *vodōm, suđē, u cidilku, spāvam, okrūgli, drvēća, kŕipost, sidī* (ali *smrdī*), *okrēće, rīplēš* "hriplješ", *držī* (i *drži*). Duljenjem se ispred sonanta u zatvorenom slogu dobiva neoakut – *otārak*, ali I. *sa otārkom, marāmka, poňāvka* (usp. *poňāva*), *kiļer* "ostava". Akut je i tu često promijenjen u ˆ: *đim* (i *đim*, G. *đima*), *sān* (u *snū*), *divōjka, stār, jedān, snajīn* (*snajīna, snajīno*), *ledēn, drvēn, debēl, mīl* (*mīla, mīlo*). Analogijom se duljina uklanja u *sīr* (I. *sīrem*) i *jēsam*. Kao što se očekuje na sjeveru slavonskoga dijalekta, nema zanaglasnih duljina. Za preskakanje naglaske, usp. *grā nā gusto, nāpola* (ali u *pōl bila dāna*), *nāljivo* (usp. *livo*), *ūdesno* (usp. *dēsno*), *dāveče* "dovečer", *ū kiselu, ū lito*. Sekereš (1977c: 187-188) bilježi za Batinu naglaske tipa *rúkōm* što nije točno, kao što nema ni tipa *ōtac* tj. kratkog uzlaznog naglaske.

Č i ć se razlikuju, *v* je frikativno, kratko se naglašeno *o* uglavnom ostvaruje fonetski kao zatvoreno *a*, tj. *ā* (*māļim* "molim", *nāga* "noga"), a kratko je naglašeno *e* otvoreno, tj. *ε*. Govor je dosljedno ikavski, npr. *tīsto, sīmo*, G. *ditěta, điver* (ali *deverūše*), *nedīļu, tīrat, zdīla*.

¹⁰⁰ Izgleda da je u cijelom slavonskom dijalektu staro *vymě prešlo u *věmě nekako.

¹⁰¹ Usp. i sekundarno *lila*.

¹⁰² Možda su to "gospodski" oblici.

¹⁰³ Nije jasno jesu li naglasci kao *iměna* pod utjecajem drugih štokavskih govora?

U Batini su zanimljivi množinski naglasci *neběsa, čuděsa, iměna, raměna, vriměna* (ali *vretěna, rešěta, rěbra, sěla, zvonâ, slöva*) koji Batinu vežu s podravskim govorima i kajkavskim. No kod glagolskoga je pridjeva radnoga Batina različita od Šljivoševaca, Orubice i kajkavskoga jer nema neoakuta u ženskom rodu: *bījo, bila, bīlo, bīli* (naglasak je ž. r. ujednačen), *pīla, pīlo* (usp. i *pāpījo, pāpīla* s ujednačenim naglaskom) prema *šīla, šīlo*.

Zanimljivi su i pridjevski naglasci *pilecâ, od telecê kôže, golublê krīlo, pačjom mâsti* (sve ujednačeno prema *golublê* i drugim pridjevima n. p. c) te povijesno jako neobični komparativi s neoakutom *starīji, starīja, bīlīji, žutīji, crvenīji*¹⁰⁴ itd.

NAVEDENA DJELA

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 1-97 [dijelovi I-XXIII], JAZU, Zagreb 1881-1976.

Josip B a o t i ć, 1979: "Akcentatski sistem sela Kostrča u bosanskoj Posavini", *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, br. II, str. 161-267.

Dalibor B r o z o v i ć; Pavle I v i ć, 1988: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb.

Dalibor B r o z o v i ć; Josip L i s a c, 1981: "Magića Mala (OLA 39)", u: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ANUBiH, Sarajevo (str. 375-381).

Владимир А. Ды б о, 2000: *Морфологизированные парадигматические акцентные системы. Типология и генезис*, Том I, Язык русской культуры, Москва.

Latinka G o l i ć, 1993: *Suvremeni donjomiholjački govor*, Donji Miholjac.

Stjepan I v š i ć, 1907: "Šapinovačko narječje", *Rad JAZU*, br. 168, str. 113-162.

Stjepan I v š i ć, 1911: "Prilog za slavenski akcentat", *Rad JAZU*, br. 187, str. 133-208.

Stjepan I v š i ć, 1913: "Današnji posavski govor", *Rad JAZU*, br. 196 (I), str. 124-254, br. 197 (II), 9-138.

Stjepan I v š i ć, 1971: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije (Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent)*, mit einer Einleitung sowie Berichtigungen und Ergänzungen des Verfassers herausgegeben von Christian Alphonsus van der Berk, Slavische Propyläen, Texte in Neu- und Nachdrucken, Band 96, Wilhelm Fink Verlag, München.

Željko J o z i ć, 2004: "Najstariji naglasni tip posavskoga govora danas", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, br. 30, str. 73-83.

¹⁰⁴ Za takav naglasak vidi i Sekereš 1977b: 349.

Mate K a p o v i ć, 2003: "Razvoj starih dugih samoglasa u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima", *Filologija*, br. 41, str. 51-82.

Mate K a p o v i ć, 2005a: "The Development of Proto-Slavic Quantity (from Proto-Slavic to Modern Slavic Languages)", *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, br. 51, str. 73-111.

Mate K a p o v i ć, 2005b: "Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskoga razdoblja)", *Filologija*, br. 44, str. 51-62.

Mate K a p o v i ć, 2005c: "Slavic Length Again", *Filologija*, br. 45, str. 29-45.

Mate K a p o v i ć, 2006a: "Naglasne paradigme o-osnovâ muškoga roda u hrvatskom", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, br. 32, str. 159-172.

Mate K a p o v i ć, 2006b: "International Workshop on Balto-Slavic Accentology (IWoBA), Zagreb (1.-3. srpnja 2005.)" [osvrt na konferenciju], *Suvremena lingvistika*, br. 61, str. 119-123.

Mate K a p o v i ć, 2006c: "Bilješke o naglasku Kašičeve gramatike", *Croatica et Slavica Iadertina*, br. II, str. 27-41.

Mate K a p o v i ć, 2008: "Ustrojstvo rječničkoga članka u dijalekatnim rječnicima s obzirom na naglasak", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 14, str. 197-205.

Mate K a p o v i ć, *uskoro a*: "Razvoj hrvatske akcentuacije", *Filologija*.

Mate K a p o v i ć, *uskoro b*: "Accentuation of *i*-verbs in Croatian Dialects", zbornik sa skupa IWoBA 3 u Nizozemskoj.

Josip L i s a c, 2003: *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb.

Iva L u k e ž i ć, 1998: "Štokavsko narječje (Nacrt sveučilišnih predavanja)", *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, br. 32, str. 107-115.

Martina P e r a i ć, 2005: "O prozodiji beravačkog govora", *Filologija*, br. 45, str. 97-106.

Milan R e š e t a r, 1900: *Die serbokroatische Betonung Südwestlicher Mundarten*, Wien.

Stjepan S e k e r e š, 1977a: "Tekstovi iz govora slavonske Podravine", *Зборник за филологију и лингвистику*, br. XX/1, str. 237-239.

Stjepan S e k e r e š, 1977b: "Govor Hrvata u južnoj Baranji", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 4, str. 323-484.

Stjepan S e k e r e š, 1977c: "Akcenatske zone slavonskog dijalekta", *Зборник за филологију и лингвистику*, br. XX/1, str. 179-201.

Marija Z n i k a, 1996: "Leksik govora Donje Podravine u Ivšićevu opisu i danas", u: *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Orahovici od 29. travnja do 1. svibnja 1994. godine o 110. obljetnici rođenja*

profesora Stjepana Ivšića (1884.-1994.), HAZU & MH – ogranak Orahovica, Zagreb, str. 177-185.

ON ACCENTUATION OF OLD ŠTOKAVIAN SLAVONIAN DIALECT

SUMMARY

The author deals with the present day accentuation of the Old Štokavian Slavonian dialects on the basis of his own fieldwork. General traits of modern Posavian, i.e. Old Štokavian Slavonian, accentuation are discussed. The accentual systems of seventeen Slavonian local dialects are described briefly. Besides basic accentual phenomena, other information, mostly phonologic, is presented as well. Also, some interesting traits dealing with paradigmatic accentuation are mentioned. The adduced material is compared with Ivšić's and some of the mistakes from his "Današnji posavski govor" are corrected.

KEY WORDS: *accent, accentuation, Slavonia, Posavina, Old Štokavian, Croatian dialectology*

